

SID

ابزارهای
پژوهش

سرویس ترجمه
تخصصی

کارگاه های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری
STES

فیلم های
آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI

آموزش مهارت های کاربردی
در تدوین و چاپ مقالات ISI

روش تحقیق کمی

روش تحقیق کمی

آموزش نرم افزار Word برای پژوهشگران

آموزش نرم افزار Word
برای پژوهشگران

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)

قاسم بستانی^۱

چکیده

یکی از بزرگترین مصائب بزرگ جهان اسلام، حوادثی است که خیلی زود و بلافاصله پس از رحلت پیامبر (ص)، دچار امت اسلام شد؛ این مصائب عبارتند از غصب بنا حق خلافت از علی (ع) و تعرض و بی حرمتی نسبت به اهل بیت (ع) به خصوص فاطمه (ع) می باشد. از آنجا که برخی از اهل سنت، به طور کل منکر وقوع چنین مصائبی نسبت به اهل بیت (ع) می باشند، در این مقاله، به روش کتابخانه‌ای و تجزیه و تحلیل و تدوین داده‌ها، سعی می شود که منابع دست اول و اصلی که از این مصائب به طور صریح یا غیر صریح، یاد کرده‌اند، نزد فریقین، شناسایی و ذکر شوند تا معلوم شود که این مصائب یک داستان سرایی تاریخی نیست بلکه حقیقت تلخی است که باید نسبت بدان به خداوند پناه آورد.

کلید واژه‌ها: فاطمه (ع)، مصائب، اخبار، منابع، شیعه و اهل سنت.

مقدمه

پس از رحلت پیامبر (ص) و در خصوص جانشینی ایشان، وقایع تلخی نسبت به خاندان اهل بیت (ع) رخ داد. علاوه بر آن که حق ایشان در رهبری جامعه اسلامی پس

gboostanee@yahoo.com

۱- دانشیار دانشگاه شهید چمران اهواز.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۱۱/۲۰ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۲/۷.

- ۳۲- ----- منهای - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰
- از پیامبر (ص) نادیده گرفته شد، حرمت‌شکنی‌های نابخشودنی نسبت به این خاندان به خصوص فاطمه (ع) عزیزترین فرد نزد پیامبر (ص) شد. این حرمت‌شکنی‌ها و مصائب شامل، حمله به خانه ایشان، شکستن درب خانه ایشان، حمله با پا و تازیانه به ایشان که در نتیجه آن سقط فرزندش محسن، آتش زدن درب خانه یا خانه ایشان، بی‌احترامی زبانی به ایشان و به زور کشاندن علی (ع) برای بیعت...
- در این مقاله سعی شده است، قدیمی‌ترین منابعی که به این مصائب، همه یا بخشی از آن، اشاره دارند، ذکر شوند؛ منابعی که می‌توان اخبارشان را در این خصوص، اخباری مستقل شمرد. در این باره باید به نکات ذیل توجه داشت:
- ۱- این منابع به گونه‌ای برگزیده شده‌اند که به توان اخبارشان را خبر مستقل (یعنی بدون تصریح بر این که اخبار را از غیر خود از منابع متقدم گرفته‌اند) دانست، هر چند در برخی از موارد، نمی‌توان به این استقلال جزم کرد.
 - ۲- این منابع قدیمی، روایی بوده یا از اعتبار خاصی برخوردار می‌باشند. به این منابع می‌توان عنوان منابع اصلی و دست اول نسبت به اخبار این مصائب نگاه کرد.
 - ۳- اخبار این منابع با سند مستقل و گاهی بدون سند می‌باشند.
 - ۴- تا آنجا که امکان دارد از ذکر منابعی که تصریح دارند که خبری از منبع ماقبل خود گرفته‌اند، خودداری می‌شود. مگر در مواردی که منبع فرعی از اهمیت خاصی برخوردار باشد.
 - ۵- حداقلاً مکان از ذکر منابعی که در آن‌ها نظرات افراد در اثبات این مصائب ذکر شده، خودداری شده است.
 - ۶- به اعتبار سندهای احادیث و نیز صحت و سقم محتویات احادیث پرداخته نشده است. هر چند گاهی به مرسل بودن سند اشاره شده است.
 - ۷- در خصوص حوادث پس از سقیفه، اخباری دیگری نیز نزد فریقین وجود دارد که در آن‌ها چندان از مصائب مذکور، سخنی نیست. به این اخبار و منابع آنها اشاره نشده است.
 - ۸- این تبارشناسی، در منابع فریقین به طور مستقل و به ترتیب سال وفات نویسنده‌گان منابع صورت گرفته است و ابتدا نام صاحب اثر و تاریخ وفات وی، جلد و صفحه،

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۳۳
سپس سند خبر و محورهای خبر (مطالبی که مرتبط با موضوع مقاله می‌باشند) ذکر می‌شود. گاهی این بخش همراه با ملاحظات توّسط مؤلف می‌باشد.

۹- در محورهای خبر، فقط به مطالب مربوط به مصائب در خبر اشاره شده است.

۱۰- چه بسا برخی از منابع دست اولی و اصلی از قلم افتاده باشد و این فقط به جهت محدودیت زمانی و سنگینی کارتحقیق و عدم امکانات کتابخانه‌ای و نرم‌افزاری می‌باشد.

تبارشناسی منابع اهل سنت

۱- ابوعبید (م. ۲۲۲ هـ)، ص ۳۳۹

سند خبر: از سعید بن عفیر از علوان بن دواد، مولی ابی زرعه بن عمرو بن جریر از حمید بن عبد الرحمن بن حمید بن عبد الرحمن بن عوف از صالح بن کیسان از حمید بن عبد الرحمن بن عوف از پدرش عبد الرحمن از ابوبکر.

محورهای خبر: ابوبکر از سه چیز اظهار ناراحتی کرد که ای‌کاش انجام نمی‌داد و یکی از آن‌ها چنین است و چنان...

در این منبع از حمله به خانه فاطمه (ع) سخنی نرفته است بلکه به کنایه گفته شده است: «چنین است و چنان». اما این خبر را منابع زیادی، به خصوص اهل سنت و به طرق خاص خود یا از دیگران نقل کرده‌اند که بیشتر آن طرق به «علوان» منتهی می‌شود و در همه چنین آمده است: «ابوبکر از سه چیز اظهار ناراحتی که ای‌کاش انجام نمی‌داد و یکی از آن‌ها وارد شدن به زور به خانه فاطمه (ع) بود و آن را رها می‌کردم حتی اگر علی اعلام جنگ می‌داد...». به برخی از این منابع ذیلاً اشاره می‌شود:

۱-۱- منابع اهل سنت:

- ◆ ۱-۱-۱- ابن قتیبه دینوری (م. ۲۷۶ هـ)، الإمامه والسیاسة، ج ۱، ص ۲۳-۲۴، بدون سند.
- ◆ ۱-۱-۲- یعقوبی (م. ۲۸۴ هـ)، ج ۲، ص ۱۳۷، رسلاً از عبد الرحمن بن عوف از ابوبکر.
- ◆ ۱-۱-۳- میرد (م. ۲۸۵ هـ)، ج ۱، ص ۱۰، رسلاً از عبد الرحمن بن عوف از ابوبکر.
- ◆ ۱-۱-۴- طبری (م. ۳۲۰ هـ)، ج ۲، ص ۶۱۹، از یونس بن اعلی از یحیی بن عبد الله

۳۴-----منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰

بن بکیر از لیث بن سعد از علوان از صالح بن کیسان از عمر بن عبد الرحمن ابن عوف از پدرش از ابوبکر.

◆ ۵-۱-۱- عقیلی (م. ۳۲۲ هـ)، ج ۳، ص ۴۲۰، از یحیی بن ایوب علاف از سعید بن کثیر بن عفیر از علوان بن داود از حمید بن عبدالرحمن بن حمید از عبدالرحمن بن عوف از صالح بن کیسان از حمید بن عبد الرحمن از پدرش از ابو بکر، عقیلی علوان را که در سند خیر است، ضعیف می‌داند.

◆ ۶-۱-۱- ابن عبد ربه (م. ۳۲۸ هـ)، ج ۲، ص ۷۸، از محمد بن وضاح از محمد بن رُمح بن مهاجر تجیبی از لیث بن سعد از علوان از صالح بن کیسان از حمید بن عبدالرحمن بن عوف از پدرش از ابوبکر.

◆ ۷-۱-۱- طبرانی (م. ۳۶۰ هـ)، ج ۱، ص ۶۲، از ابو الزنیاع روح بن الفرغ مصری از سعید بن عفیر از علوان بن داود بجلی از حمید بن عبدالرحمن بن حمید بن عوف از صالح بن کیسان از حمید بن عبد الرحمن بن عوف از پدرش از ابوبکر.

◆ ۸-۱-۱- ابن عساکر (م. ۵۷۱ هـ)، ج ۳۰، ص ۴۱۸ به بعد از پنج سند ذیل:

◆ ۹-۱-۱- از ابوالبرکات عبدالله بن محمد بن فضل فراوی وأم المؤید نازین معروف به جمعه بنت ابي حرب محمد بن فضل بن ابي حرب از ابو القاسم فضل بن ابي حرب جرجانی از ابوبکر أحمد بن الحسن از ابوالعباس أحمد بن یعقوب از حسن بن مکرم بن حسان بزار ابو علی در بغداد، از ابو الهیثم خالد بن قاسم از لیث بن سعد از صالح بن کیسان از حمید بن عبدالرحمن بن عوف از پدرش از ابوبکر، علوان در این سند نیست.

◆ ۱۰-۱-۱- از ابو عبد الله الخلال و ابو القاسم غانم بن خالد از ابو الطیب بن شمه از ابوبکر بن المقرئ از محمد بن زبان از محمد بن رمح از لیث از علوان از صالح بن کیسان از حمید بن عبد الرحمن بن عوف از پدرش از ابوبکر.

◆ ۱۱-۱-۱- از ابو القاسم بن سوسی و ابو طالب حسینی از علی بن محمد از ابو محمد بن ابي نصر از ابو الحسن خیثمه بن سلیمان از ابو محمد عبد الله بن زید بن عبد الرحمن نهرانی از ولید بن زبیر از علوان بن داود بجلی از ابي محمد مدنی از صالح بن

- تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۳۵
- کیسان از حمید بن عبد الرحمن بن عوف از پدرش از ابوبکر.
- ◆ ۱-۱-۱۲- به طریق بالا از علوان از ماجشون از صالح بن کیسان از حمید بن عبد الرحمن بن عوف از پدرش از ابوبکر.
- ◆ ۱-۱-۱۳- از ابو علی حسن بن أحمد و گروهی در کتابهایشان از ابو بکر محمد بن عبد الله بن ریذه از سلیمان بن أحمد از ابو الزنباع روح بن الفرغ مصری از سعید بن عفیر از علوان بن داود بجلی از صالح بن کیسان از حمید بن عبد الرحمن بن عوف از پدرش از ابوبکر.
- پنج سند فوق به صالح بن کیسان از حمید بن عبدالرحمن بن عوف از پدرش از ابوبکر و چهار مورد آن، به علوان از صالح بن کیسان از حمید بن عبد الرحمن بن عوف از پدرش از ابوبکر منتهی می شود.
- ◆ ۱-۱-۱۴- ضیاء مقدسی (م. ۶۴۳ هـ)، ص ۹-۱۱، از ابو الفخر أسعد بن سعید بن محمود اصبهانی قراءه از فاطمه بنت عبدالله الجوزدانیه قراءه علیها از محمد بن عبدالله بن زید از ابو القاسم سلیمان بن أحمد طبرانی از ابو الزنباع روح بن الفرغ مصری از سعید بن عفیر از علوان بن داود بجلی از حمید بن عبدالرحمن بن حمید بن عبدالرحمن بن عوف از صالح بن کیسان از حمید بن عبدالرحمن از پدرش از ابوبکر.
- ◆ ۱-۱-۱۵- ابن ابی الحدید (م. ۶۵۶ هـ)، ج ۶، ص ۵۱، ج ۲۰، ص ۲۴، از دو طریق ذیل:
- ◆ ۱-۱-۱۶- از جوهری (قرن چهارم هجری)، احمد بن عبدالعزیز (در کتاب السقیفه) از ابو زید از محمد بن عباد از برادرش سعید بن عباد از لیث بن سعد از یکی از مردانش از ابوبکر.
- ◆ ۱-۱-۱۷- از میرد (م. ۲۸۵ هـ)، محمد بن یزید، در الکامل، از عبد الرحمن بن عوف از ابوبکر (ذکر شد).
- ◆ ۱-۱-۱۸- ذهبی (م. ۷۴۸ هـ)، تاریخ الإسلام، ج ۳، ص ۱۱۸-۱۱۷ و میزان الاعتدال، ج ۳، ص ۱۰۷، از عقیلی و رسلاً از علوان بن داود بجلی از حمید بن عبد الرحمن از صالح بن کیسان از حمید بن عبد الرحمن بن عوف از پدرش، و نیز از لیث بن سعد از علوان از صالح ... از ابو بکر، این منبع به مانند عقیلی، علوان را ضعیف می داند.
- ◆ ۱-۱-۱۹- هیشمی (م. ۸۰۷ هـ)، ج ۵، ص ۲۰۲-۲۰۳، رسلاً از عبدالله بن عوف از ابوبکر.

۳۶----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰

◆ ۱-۱-۲۰- ابن حجر عسقلانی (م. ۸۵۲ هـ)، لسان المیزان، ج ۴، ص ۱۸۸، از عقیلی، این منبع به مانند عقیلی، علوان را ضعیف می‌داند.

◆ ۱-۱-۲۱- متقی ہندی (م. ۹۷۵ هـ)، ج ۵، ص ۶۳۳-۶۳۱، او این خبر را از منابع ماقبل خود مانند طبرانی ذکر می‌کند.

۲-۱- منابع شیعہ

◆ ۱-۲-۱- ابن شاذان (م. ۲۶۰ هـ)، ص ۱۵۹-۱۶۱، از زیاد البکائی (زیاد بن عبد اللہ بن الطفیل العامری) از صالح بن کیسان از ایاس بن قبیصہ الأسدی از ابو بکر.

◆ ۱-۲-۲- مسعودی (م. ۳۴۵ هـ)، مروج الذهب، ص ۲۹۰، بدون سند.

۲- ابن ابی شیبہ الکوفی (م. ۲۳۵ هـ)، ج ۱، ص ۵۷۲

سند خبر: از محمد بن بشر از عبید اللہ بن عمر از زید بن اسلم از پدرش اسلم.

محورهای خبر:

— رفتن زبیر و مقداد و گروهی از مردم نزد علی (ع) در خانہ فاطمہ (ع)، پس از بیعت مردم با ابوبکر، و مشورت کردن با ہم.

— وارد شدن عمر بر فاطمہ (ع) و گفتن این عبارت: ای دختر پیامبر! کسی مانند پدرت و سپس تو را دوست نداریم، اما به خدا سوگند کہ اگر خبردار شویم کہ این گروه نزد تو جمع شوند، دستور می‌دهم کہ خانہ را بر تو و آن‌ها بسوزانند.

— گفتن فاطمہ (ع) ماوقع را بر اصحابی کہ به خانہ‌اش می‌آمدند و خواستن عذر آنها.

◆ ہم‌چنین ابن عبد البر (م. ۴۶۳ هـ)، ج ۳، ص ۹۷۵، از محمد بن أحمد از محمد بن ایوب از أحمد بن عمرو بزار از أحمد بن یحیی از محمد بن نسیر از عبد اللہ بن عمر از زید بن اسلم از پدرش، با این تفاوت کہ به جای «خانہ را بر شما می‌سوزانم»، تعبیر «چنان و چنان» آورده است.

◆ ابن ابی الحدید (م. ۶۵۶ هـ)، ج ۲، ص ۴۵ بدون سند فقط از جوہری.

◆ نویری (م. ۷۳۳ هـ)، ج ۱۹، ص ۲۴، از ابن عبد البر و صفدی (م. ۷۶۴ هـ)، ج ۱۷، ص ۳۱۱، مرسلاً از زید بن اسلم از پدرش این خبر را نقل کرده‌اند.

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)-----۳۷

۳- ابن قتیبہ دینوری (م. ۲۷۶ هـ)، الإمامه والسیاسة، ج ۱، ص ۲۲-۱۹

سند خیر: بدون سند

محورهای خیر:

- تخلف کردن گروهی از جمله علی (ع) از بیعت با ابوبکر و به خانه علی (ع) رفتن آنها.
- فرستاده شدن عمر توسط ابوبکر برای آوردن آنها و خواستن هیزم توسط عمر و تهدید کردن عمر به سوزاندن خانه بر اهل اش حتی اگر در آن فاطمه (ع) باشد.
- دو بار فرستاده شدن قنذ توسط ابوبکر به سوی علی (ع) برای آوردن وی جهت بیعت و استنکاف علی (ع) از آمدن نزد ابوبکر.
- اصرار و پافشاری عمر بر ابوبکر برای واداشتن علی (ع) به بیعت کردن.
- آمدن عمر به همراه گروهی به درب خانه فاطمه (ع) و کوبیدن در خانه.
- اعتراض فاطمه (س) و شکایت بردن به پیامبر (ص) از دست عمر و ابوبکر.
- برگشتن برخی از همراهان و ماندن عمر و گروهی دیگر از همراهان.
- بیرون آوردن علی (ع) و تهدید او به زدن گردنش در صورت عدم بیعت.
- انکار برادر پیامبر (ص) بودن امام علی (ع) توسط عمر.
- رفتن علی (ع) بر مزار پیامبر (ص) و شکایت کردن از قوم.
- رفتن ابوبکر و عمر نزد فاطمه (ع) برای معذرت خواهی و روی برگردانیدن فاطمه (ع) از آن دو و دلجویی ابوبکر از او (ع).
- به یاد آوردن حدیث پیامبر (ص): «رضی فاطمه من رضای، وسخط فاطمه من سخطی، فمن أحب فاطمه ابنتی فقد أحبنی، ومن أرضی فاطمه فقد أرضانی، ومن أسخط فاطمه فقد أسخطنی»، توسط فاطمه (ع) برای آن دو.
- اعتراف آن دو به شنیدن آن و اظهار ناراحتی کردن فاطمه (ع) از آن دو.
- بیان حضرت فاطمه (س) مبنی بر این که شکایت آن دو را نزد پدرش خواهم برد و گریه کردن ابوبکر.
- عدم متعرض شدن فاطمه (س) و خانه او تا پس از رحلت اش و سپس بیعت کردن علی (ع) به اختیار و رغبت خود.

۳۸----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰

۴- بلاذری (م. ۲۷۹ هـ)، ج ۱، ص ۲۵۲

سند خبر: از مدائنی از مسلمہ بن محارب از سلیمان التیمی و از ابن عون.

محورهای خبر:

— ارسال عمر به سوی علی (ع) توسط ابوبکر برای گرفتن بیعت و آتش به ہمراہ خود بردن عمر.

— روبرو شدن فاطمہ (ع) با عمر و سؤال از او کہ آیا می‌خواہی بر من خانہ‌ام را بسوزانی؟

— جواب مثبت عمر به سوزاندن و توضیح این کہ این کار از آن چہ پدرت آورده مهمتر است.

— آمدن علی (ع) و بیعت کردن او.

۵- یعقوبی (م. ۲۸۴ هـ)، ج ۲، ص ۱۲۶

سند خبر: بدون سند.

محورهای خبر:

— مطلع شدن ابوبکر از تجمع گروهی از مهاجرین و انصار ہمراہ علی (ع) در خانہ فاطمہ (ع).

— آمدن گروهی از طرفداران ابوبکر و حملہ به خانہ.

— خروج علی (ع) با شمشیر و مواجهہ او با عمر و شکناندن عمر شمشیر علی (ع) و زدن او بر زمین (احتمالاً این مطلب اشتباه است چون با دیگر اخبار در تعارض می‌باشد و ظاہراً زبیر بوده است).

— ورود بہ خانہ و تهدید فاطمہ (ع) بہ این کہ اگر بیرون نروید کشف حجاب می‌کنم و بہ سوی خداوند فریاد برمی‌آرم.

— بیرون آمدن ہمہ از خانہ و بیعت کردن مخالفین و بیعت علی پس از ۶ ماہ یا ۴۰ روز پس از وفات فاطمہ (س).

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)-----۳۹

۶- ابن احمد (م. ۲۹۰ هـ)، ج ۲، ص ۵۵۳-۵۵۴

سند خبر: از محمد بن إسحاق بن محمد مخزومی مسیبی از محمد بن فلیح بن سلیمان از موسی بن عقبه از ابن شهاب، و نیز: از موسی بن عقبه از سعد بن ابراهیم از ابراهیم بن عبد الرحمن بن عوف. ظاهراً خبر مرسل است

محورهای خبر:

— خشمگین شدن گروهی از مهاجرین از جمله علی (ع) و زبیر در بیعت ابوبکر.

— برخی به صورت مسلح به خانه فاطمه (س) رفتند.

— رفتن عمر با گروهی از جمله أسید و سلمه بن سلامه بن وقش که هر دو از بنی عبد الأشهل بودند و نیز ثابت بن قیس بن شماس از بنی حارث بن خزرج نزد آنان و گرفتن یکی از آنها، شمشیر زبیر را و زدن آن بر سنگی و شکاندن آن. (از قول ابن عوف آمده که آن روز عبدالرحمن و محمد بن سلمه با عمر بودند و محمد بن سلمه شمشیر زبیر را شکاند.)

◆ محب الدین طبری (م. ۶۹۴ هـ، الرياض النضرة، ج ۱، ص ۱۱۵) نیز این خبر را بدون سند از ابن شهاب (و ظاهراً از ابن احمد) نقل کرده است.

۷- طبری (م. ۳۲۰ هـ) ج ۲، ص ۴۴۳

سند خبر: ابن جریر از ابن وحید از جریر از مغیره از زیاد بن کلیب.

محورهای خبر:

— آمدن عمر به در خانه علی (ع) در حالی که در آن طلحه، زبیر و گروهی از مهاجرین بودند.

— تهدید عمر به سوزاندن خانه بر سر حاضران یا بیرون آمدن حاضران و بیعت کردن.

— خروج زبیر با شمشیر که شمشیرش از دستش می افتد و او را دستگیر می کنند.

◆ همو، ج ۲، ص ۴۴۵

سند خبر: از زکریاء بن یحیی ضریر از ابو عوانه از داود بن عبد الله اودی از حمید بن عبد الرحمن حمیری.

۴۰-----منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰

محورهای خبر:

— تخلف کردن علی (ع) و زبیر از بیعت با ابوبکر
— شمشیر کشیدن زبیر و گفتن این مطلب که تا با علی (ع) بیعت نشود آن را در
غلاف نمی‌کند.
— رسیدن این خبر به گوش ابوبکر و عمر و گفتن عمر این جمله که شمشیر زبیر را
بگیرید و بر سنگ بزنید.
— رفتن عمر به سوی آنها و گفتن این سخن که یا به اختیار یا به اجبار بیعت کنید،
پس آن دو بیعت کردند.

۱- ابن عبد ربه (م. ۳۲۱ هـ)، ج ۲، ص ۷۳

سند خبر: بدون سند.

محورهای خبر:

— حضور علی (ع)، عباس و زبیر در خانه فاطمه (س).
— فرستاده شدن عمر توسط ابوبکر و اعلام این مطلب که اگر ممانعت کردند، آنها
را بکش.
— آمدن عمر با شعله‌ای آتش برای آتش زدن خانه بر ساکنان آن و مواجهه شدن با
فاطمه (س).
— پرسیدن فاطمه (س) از عمر که آیا می‌خواهی خانه ما را بسوزانی؟ و جواب عمر که
آری مگر این که بیعت کنید.
— بیرون آمدن علی (ع) و بیعت کردن او و اظهار این مطلب که علت بیرون نیامدن او
تا کنون برای بیعت، گردآوری قرآن بوده است.

۹- حاکم نیشابوری (م. ۴۰۵ هـ)، ج ۳، ص ۶۶

سند خبر: از محمد بن صالح بن هانی از فضل بن محمد بیهقی از ابراهیم بن منذر
حزامی از محمد بن فلیح از موسی بن عقبه از سعد بن ابراهیم از ابراهیم بن عوف.

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)-----۴۱
محورهای خبر:

— پس از تأیید ناراحتی شدید فاطمه (ع) از ابوبکر و عمر، خبر ذیل آورده شده که عبدالرحمن بن عوف با عمر بود و محمد بن مسلمه شمشیر زبیر را شکاند و ابوبکر در خطبه‌ای از مردم معذرت خواست و علی و زبیر هم گفتند که ما از این که با ما مشورت نشد ناراحت شدیم و ابوبکر را اولی به خلافت می‌دانیم.

اما گفته نشده که عبدالرحمن بن عوف در رابطه با چه چیزی با عمر بوده است و چرا ابن مسلمه شمشیر زبیر را شکاند. اما قرائن نشان می‌دهد که مراد آن است که ناراحتی فاطمه (ع) به جهت یورش آن‌ها به خانه‌اش و ... بوده است.

این خبر را منابع دیگری نیز نقل کرده‌اند که به برخی از آنها عبارتند از:

◆ بیهقی (م. ۴۵۸ هـ)، السنن الکبری، ج ۸، ص ۱۵۳-۱۵۲، به همین سند را از خود حاکم...

◆ ابن عساکر (م. ۵۷۱ هـ)، ج ۳۰، ص ۲۸۷، از طریق ابوالقاسم شحامی از بیهقی از حاکم ... باید متذکر شد در نسخه مورد مراجعه این خبر از اضافات محقق کتاب، به کتاب ابن عساکر، به اتکای برخی نسخ، می‌باشد.

◆ ذهبی (م. ۷۴۸ هـ)، تاریخ الإسلام، ج ۳، ص ۱۲-۱۳، رسلاً از موسی بن عقبه از سعد بن ابراهیم از پدرش.

◆ ابن کثیر (م. ۷۷۴ هـ)، البدایه و النهایه، ج ۵، ص ۲۷۰، ج ۶، ص ۳۳۳-۳۳۴ والسیرة النبویه، ج ۴، ص ۴۹۶، رسلاً از موسی بن عقبه در مغازیش از سعد بن ابراهیم از پدرش.

◆ متقی هندی (م. ۹۷۵ هـ)، ج ۵، ص ۵۹۶، از حاکم و بیهقی.

۱۰- شهرستانی (م. ۵۴۸ هـ)، ج ۱، ص ۵۷

سند خبر: بدون سند و صرفاً در ذکر اعتقادات نظام (م. ۲۳۱ هـ) ابراهیم بن یسار بن هانی مؤسس مذهب نظامیه و تکذیب آن‌ها.

محورهای خبر:

— زدن عمر در روز بیعت بر شکم فاطمه (ع) و سبب سقط جنین شدن ایشان.

۴۲----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰
— فرمان سوزاندن خانہ فاطمہ (ع) و ہر کہ در آن بود توسط عمر با وجود این کہ
فاطمہ (ع)، علی (ع) و حسنین (ع) در آن بودند.

این جریان در منابع دیگری نیز نقل شدہ است از جملہ:

◆ صفدی (م. ۷۶۴ هـ)، ج ۶، ص ۱۵، بدون سند و صرفاً در ذکر اعتقادات نظام
می گوید کہ او معتقد بود کہ عمر روز بیعت بر شکم فاطمہ (ع) زد و موجب سقط
محسن از شکمش شد و ہر چند ظاہراً از شہرستانی نقل می کند اما از سوی محسن را
اضافہ کردہ و از سوی دیگر، بخش دیگر اعتقادات او را کہ دستور سوزاندن خانہ
فاطمہ و ساکنین اش توسط عمر را ذکر نکرده است.

◆ مقریزی (م. ۸۴۵ هـ)، ج ۲، ص ۳۴۶، بدون سند و در بیان اعتقادات نظام می گوید
کہ او عقیدہ داشت کہ فاطمہ (ع) زده شد و از میراثش منع گشت و ظاہراً اصل این
سخنان بہ شہرستانی برمی گردد و ہمہ از او نقل می کنند، ہر چند نقل مقریزی در این
خصوص ناقص می باشد.

۱۱- ابن حمزہ زیدی (م. ۶۱۴ هـ) ج ۴، ص ۱۷۱

سند خیر: ابن حمزہ بہ سندش از محمد بن اسحاق از عبدالرحمن بن حارث از محمد
بن رکانہ.

محورهای خبر:

— آمدن عمر، خالد بن ولید و عیاش بن ربیعہ بہ درب خانہ فاطمہ (ع) و درخواست
بیعت کردن و تہدید کردن عمر کہ خانہ را بر سر شما می سوزانم.

— فریاد برآوردن فاطمہ (ع) کہ: ای پیامبر (ص)! ببین کہ پس تو چہ دیدیم.

— بیرون آمدن زبیر با شمشیر برہنہ و یورش آوردن بر آنہا و گفتن عمر بہ عیاش کہ:
مواظب این سگ باش. در نتیجہ عیاش بر او کسائی انداخت و سپس را او را گرفت و
شمشیر را نیز از دستش گرفت و شکاند.

◆ ہمو، ج ۴، ص ۱۷۳

سند خبر: ابن حمزہ بہ سندش از عبدالرحمن بن عمر عمری از زید بن أسلم از پدرش.

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)-----۴۳
محورهای خبر:

گفتن این مطلب از سوی أسلم که من از جمله کسانی بودم که هیزم به درب خانه علی (ع) برد و عمر فریاد زد که علی (ع) بیرون نیاید خانه را بر ساکناناش آتش خواهم زد.

◆ همو، ج ۴، ص ۱۷۳

سند خبر: ابن حمزه به سندش از محمد بن عبدالرحمن بن سائب بن زید از پدرش.

محورهای خبر:

— گفتن این مطلب از سوی زید که روزی که عمر می‌خواست که خانه فاطمه (س) را بسوزاند من شاهد بودم،
— عمر گفت: اگر از بیرون آمدن و بیعت کردن امتناع کنند، خانه را بر آنها آتش می‌زنم.
— به عمر گفتم: در خانه فاطمه است، آیا او را می‌سوزانی؟ گفت: من و فاطمه رو در رو خواهیم شد.

۱۲- ابن ابی الحدید (م. ۶۵۶ هـ) ج ۲، ص ۵۷ و ج ۶، ص ۴۸-۴۹

سند خبر: از جوهری از ابو زید عمر بن شبه از ابوبکر باهلی از اسماعیل بن مجالد از شعبی (حدیث مقطوع است).

محورهای خبر:

— خواستن زیبر توسط ابوبکر و خبر دادن به او که زیبر شمشیر به کمر نزد علی (ع) است.

— فرستادن عمر، خالد بن ولید و گروهی بسیاری توسط ابوبکر در پی زیبر.

— وارد شدن عمر به خانه علی (ع)؛ در خانه افراد بسیاری حضور داشتند مانند مقداد بن أسود و گروهی بسیار از هاشمی‌ها.

— ایستادن خالد و همراهاناش بیرون از خانه

— گلاویز شدن عمر با زیبر و گرفتن شمشیر زیبر و زدن آن بر سر سنگی و شکاندن آن و هل دادن زیبر به بیرون خانه و گرفته شدن او توسط خالد.

۴۴----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰

— دستور دادن به علی (ع) کہ بیرون بیاید و امتناع علی (ع) و بہ زور بیرون آوردن او از خانہ با ہل دادن.

— گفتن این سخن توسط فاطمہ (ع) در جمع بسیاری از زنان ہاشمی: ای ابوبکر! چہ زود بر اہل بیت پیامبر (ص) حملہ ور شدیدی، بہ خدا دیگر با عمر سخن نمی گویم.

— عذر خواستن ابوبکر برای کار عمر از فاطمہ (ع)

◆ ہمو، ج ۲، ص ۵۶ و ج ۶، ص ۴۸

سند خبر: از جوہری از ابوزید عمر بن شبہ از أحمد بن معاویہ از نصر بن شمیل از محمد بن عمرو از سلمہ بن عبد الرحمن.

محورهای خبر:

— پس از بیعت مردم با ابوبکر، علی (ع) و زبیر و گروہی از بنی ہاشم در خانہ فاطمہ (ع) مستقر شدند.

— عمر بہ ہمراہ گروہی از انصار و اندکی از مهاجرین بہ خانہ فاطمہ (ع) آمدند و گفت: بہ جانم سوگند یا برای بیعت بیرون بیاید یا خانہ را بر شما آتش می زنم.

— زبیر شمشیر بہ دست بیرون آمد کہ زیاد بن لبید انصاری و مرد دیگری او را گرفتند، پس شمشیرش از دستش افتاد و عمر آن را بر سنگی زد.

— سپس ہمہ را بہ زور بیرون آورد و بیعت گرفت و بہ نقلی آنہا خود بیرون آمدند و بیعت کردند.

◆ ہمو، ج ۲، ص ۵۶

سند خبر: از جوہری اما بدون ذکر سند، فقط گفته شدہ در روایتی دیگر.

محورهای خبر:

— این خبر ذیل خبر قبلی است و گفته شدہ کہ آن ہنگام، در خانہ فاطمہ (ع)، سعد بن ابی وقاص و مقداد بن أسود نیز حضور داشت و آنہا برای بیعت با علی (ع) جمع شدہ بودند.

— عمر برای سوزاندن خانہ بر آنہا، آمد و زبیر نیز با شمشیر بہ سویس حملہ کرد و فاطمہ نیز گریہ کنان و فریاد زنان بیرون آمد و گفت کہ ما گناہی نکردیم و خلافتی در خیری کہ مردم بر آن جمع شدہ اند، نیست، و همانا ما برای گردآوری قرآن در یک

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)-----۴۵
مصحف جمع شده‌ایم. سپس همه با ابوبکر بیعت کردند.

◆ همو، ج ۲، ص ۵۰ و ج ۶، ص ۴۸-۴۷

سند خیر: جوهری از ابوزید عمر بن شبه از ابراهیم بن منذر از ابن وهب از ابن لهیعه از ابوالأسود.

محورهای خبر:

— گروهی از مهاجرین از جمله علی (ع) و زبیر از بیعت با ابوبکر بدون مشورت با آنها خشمگین و ناراحت شدند، پس به خانه فاطمه (ع) رفتند در حالی که مسلح بودند.

— عمر همراه گروهی از جمله اسید بن حضیر و سلمه بن سلامه بن وقش (هر دو از بنی عبد الأشهل) آمد.

— فاطمه (ع) فریاد بر آورد و آنها را به خدا سوگند داد.

— آنها شمشیر علی (ع) و زبیر را گرفته و به دیوار زدند تا شکستند، سپس عمر آن دو را بیرون آورده و به جلو سوق داد تا بیعت کردند.

◆ همو، ج ۶، ص ۱۱

سند خیر: از جوهری در کتاب السقیفه از أحمد بن إسحاق از أحمد بن سیار از سعید بن کثیر بن عقیب انصاری.

محورهای خبر:

— عمر همراه گروهی از جمله اسید بن حضیر و سلمه بن أسلم به خانه فاطمه رفتند و به آنها گفت: بیرون بیایید و بیعت کنید، پس خودداری کردند.

— زبیر با شمشیرش به سوی آنها بیرون آمد، پس عمر گفت: این سگ را بگیرد، پس سلمه بر او حمله کرد و شمشیرش را او گرفت به دیوار زد.

— سپس زبیر و علی (ع) و بنی هاشم را بردند، در حالی که علی (ع) می گفت: من عبدالله و برادر رسول الله (ص) هستم.

— وقتی به ابوبکر رسیدند وی گفت: بیعت کنید و علی (ع) گفت: من به تو بدین امر سزاوارتم و بیعت نمی‌کنم... و عمر گفت: تا بیعت نکنی تو را رها نخواهیم کرد... آن روز علی (ع) بیعت نکرد و برگشت.

۴۶----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰

◆ ہمو، ج ۶، ص ۴۵

سند خبر: جوہری از ابوسعید عبدالرحمن بن محمد از احمد بن حکم از عبداللہ بن وہب از لیث بن سعد

محورهای خبر:

— علی (ع) از بیعت با ابوبکر تخلف کرد.

— پس علی (ع) بیرون آمدہ و دوان دوان بہ ہرکس می رسید می گفت کہ چرا می خواهید گردن مسلمانی را بزیند کہ بہ جہت کاری تخلف کردہ نہ بہ جہت مخالفت. پس ہر جا می رفت بہ او می گفتند کہ بیعت کن.

◆ ہمو، ج ۱۴، ص ۱۹۳

سند خبر: ابن ابی الحدید از قرائش بر شیخ اش ابوجعفر نقیب.

محورهای خبر: ابن ابی الحدید می گوید کہ داستان زینب را کہ ہبار بن اسود اورا ترسانیدہ بود، بر شیخ اش ابوجعفر می خواند و ابوجعفر می گوید کہ اگر پیامبر (ص) خود ہبار را مباح دانست، چون زینب را ترساندہ بود و منجر بہ سقط جنین اش شدہ بود، پس اگر زندہ بود خون کسی کہ فاطمہ (س) را ترسانید و موجب سقط جنین اش شد، مباح می کرد. سپس ابن ابی الحدید می گوید کہ این را از شما نقل کنم کہ فاطمہ (س) ترساندہ شد و در نتیجہ محسن را سقط جنین کرد؟ پس گفت: نہ، آن را از من روایت نکن، خلاف اش را ہم روایت نکن، من در این موضوع توقّف کردہ ام.

جالب این کہ ابن ابی الحدید (ج ۲، ص ۶۰) بہ راحتی منکر ضرب و شتم فاطمہ (س) و اسقاط فرزندش محسن بودہ و آنہا را ساختہ شیعہ می داند!

۱۳- ذہبی (م. ۷۴۸ هـ)، میزان الاعتدال، ج ۱، ص ۱۳۹ و سیر أعلام النبلاء،

ج ۱۵، ص ۵۷۸

سند خبر: مرسلًا از محمد بن احمد بن حماد کوفی حافظ.

محورهای خبر: در بارہ احمد بن محمد بن محمد بن السری بن یحیی بن ابی دارم، محدث می گوید کہ او تمام عمر مستقل بود اما در اواخر عمرش بیشتر بر او

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)-----۴۷
مطالب می خوانند و مردی بر او می خواند: عمر بر فاطمه لگد زد و موجب شد که
محسن را سقط کند.

◆ ابن حجر عسقلانی (م. ۸۵۲ هـ)، لسان المیزان، ج ۱، ص ۲۶۸، نیز همین مطلب را
به همین سند ذکر کرده است.

۱۴- دیلمی زبیدی (م. ۷۱۱ هـ) قواعد عقائد آل محمد (ص) ص ۲۶۸ (نسخه خطی)
محورهای خبر: شمشیر زبیر شکسته شد و سلمان تحقیر شد و عمار زده شد و علی (ع)
اذیت شد و به خانه فاطمه (س) حمله ور شدند.

◆ همو، ص ۲۷۰ (نسخه خطی)

محورهای خبر: علی (ع) وقتی از خانه بیرون آمد که درب آن را سوزاندند و به زور
برای بیعت کشانده شد.

◆ همو، ص ۲۷۰ (نسخه خطی)

محورهای خبر: دیلمی از قول صاحب کتاب الدولتین: عمر آتشی برداشته به سوی خانه
فاطمه رفت، پس فاطمه بیرون آمد و او به فاطمه گفت که به علی و عباس بگویند که
بیرون بیایند در غیر این صورت خانه را می سوزانم... این مطالب را مرتضی (معاصر)،
ج ۲، ص ۱۸۸-۱۸۷ از ابن شحنه نقل کرده است اما اصل کتاب یافت نشد.

۱۵- ابن شحنه (م. ۱۹۰ هـ)، در روضه المناظر (حاشیه الکامل فی التاریخ، ظاهراً
از ابن الأثیر (م. ۶۳۰ هـ)

سند خبر: بدون سند.

محورهای خبر:

— عمر به درب خانه فاطمه (س) آمد تا آن را با موجودین در آن آتش بزند.

— فاطمه (س) را می بیند، پس عمر می گوید که در آنچه امت وارد شده وارد بشوید.

— علی (ع) برای بیعت بیرون آمد و به قولی تا پس از رحلت فاطمه (س) بیعت را به
تأخیر انداخت.

۴۸-----منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰
این مطلب را نیز مرتضی (معاصر)، ج ۲، ص ۲۰۳ ذکر کرده و کتاب مذکور یافت نشد.

۱۶- صالحی شامی (م. ۹۴۲ هـ)، ج ۱۲، ص ۳۱۷

سند خبر: مرسلاً از ابن عقبه به اسنادی جید از ابراهیم بن عبد الرحمن بن عوف.
محورهای خبر: «گروهی از مهاجرین از جمله علی (ع) و زبیر از بیعت ابوبکر خشمگین شدند پس با اسلحه وارد خانه فاطمه (س) شدند، پس گروهی از مهاجرین و انصار از جمله اسید بن حضیر اشتهلی و سلمه بن سلامه بن وقش اشتهلی و ثابت بن قیس بن شماس خزرجی نزد آنها آمده و با آنها سخن گفتند تا آنجا که یکی از آنها شمشیر زبیر را گرفته بر سنگ زده و آنرا شکاند... پس علی (ع) و زبیر گفتند که ما فقط از این جهت ناراحت نشدیم که با ما مشورت نشد... همانا ابوبکر بر حق است...» این خبر، شبیه خبر ابن جریر طبری (شیعی)، المسترشد، شماره ۳ است.

۱۷- ابن حجر هیتیمی (م. ۹۷۴ هـ)، ج ۱، ص ۱۲۷

سند خبر: بدون سند صرفاً ذکر نظر شیعه و رد آن.
محورهای خبر: شیعه معتقد است که عمر علی (ع) را حمایل شمشیرش به جلو رانده و فاطمه را تحت فشار قرار داده تا این که وحشت کرده و فرزندش به نام محسن را سقط کرد.

تبارشناسی منابع شیعه

۱- ابن قیس هلالی (م. ۷۶ هـ) صفحه ۱۴۸ به بعد

سند خبر: سلیم بن قیس از سلمان فارسی.

محورهای خبر:

— خودداری علی (ع) از بیعت و تحریک ابوبکر توسط عمر برای مجبور کردن علی (ع) به بیعت و پیشنهاد فرستادن قنذ که فردی خشن بود، به سوی علی (ع) توسط عمر.

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۴۹
 — رفتن قنفذ و گروهی دیگر به سوی علی (ع) و ندادن اذن دخول به آنها از سوی علی (ع) و برگشتن آنها نزد ابوبکر و عمر و بیان ماوقع و فرمان عمر به آنها که بروید و اگر نشد به زور وارد خانه شوید و ندادن مجدد اذن دخول به آنها توسط فاطمه (ع) و برگشتن همه به جز قنفذ و باز برگشتن آن افراد به سوی عمر و بیان ماوقع و خشمگین شدن عمر و فرمان حمل هیزم را دادن به اطرافیانش و قراردادن آنها اطراف خانه علی (ع) و فاطمه (ع) و دو فرزندش.

— تهدید کردن عمر، علی (ع) را با صدایی بلند که اگر برای بیعت خارج نشود، خانه را آتش خواهد زد و تهدید فاطمه (ع) که اگر در باز نکند خانه را به آتش می کشاند.

— ایستادن عمر در مقابل درخواست فاطمه (ع) برای انصراف و آتش زدن هیزم بر در خانه، هل دادن درب و وارد شدن و مواجهه با فاطمه (ع) و زدن باشمشیر در غلاف بر پهلوی ایشان و به درد آوردن ایشان و سپس زدن با تازیانه بر بازویش و حمله کردن علی (ع) به عمر و زمین زدن او و به درد آوردن بینی و گردنش و قصد کشتن او کردن و یاد آوری وصیت پیامبر (ص)، سپس کمک خواستن عمر و ورود مردم به خانه و حمله علی (ع) به آنها با شمشیر.

— رفتن قنفذ از ترسش به سوی ابوبکر و فرمان ابوبکر به او مبنی بر این که برو، اگر علی (ع) بیرون نیامد وارد خانه اش شو و اگر باز مقاومت کرد خانه را بر اهلش بسوزان، به زور وارد شدن قنفذ و همراهانش به خانه و ایستادن فاطمه (ع) در مقابل آنها نزد درب و زدن قنفذ فاطمه (ع) را با تازیانه به دستور عمر به گونه ای که وقتی ایشان رحلت کردند بازویش مانند دستبند از اثر آن ضربه متورم بود.

— دستور عمر به قنفذ که اگر فاطمه (ع) ممانعت کرد ایشان را بزند و قنفذ او را به بازو (عضاده=کلون در) در خانه اش پناهنده اش کرد و آنرا هل داد، پس یکی از دنده های فاطمه از پهلو شکست و جنینش را سقط کرد و در بستر بود تا رحلت کرد و افتادن سر بند از سر فاطمه (ع) در این حوادث.

— به زور بردن علی (ع) نزد ابوبکر در حالی که اطرافیان او همه مسلح بودند و تهدید علی (ع) به قتل در صورت عدم بیعت. سپس از ایشان، زبیر، سلمان، ابوذر و مقداد به

۵۰----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰

زور بیعت گرفتند.

◆ ہمو، ص ۲۲۵-۲۲۴

سند خبر: أبان از سلیم.

محورهای خبر: در جلسہ‌ای در مسجد کہ فقط ہاشمی‌ها و سلیمان، أبوذر، مقداد، محمد بن أبی بکر، عمر بن أبی سلمہ و قیس بن سعد بن عبادہ و نیز سلیم حضور داشتند، عباس از علی (ع) در خصوص این کہ چرا عمر ہمہ کارگزارانش بجز قنفذ را جریمہ کرد، پرسید و ایشان بہ اطراف خود نگاہی انداخت و چشمانش پر از اشک شد و گفت: از او تشکر کرد بہ خاطر ضربہ‌ای کہ بہ فاطمہ (ع) با تازیانہ زد و وقتی فاطمہ (ع) وفات کرد اثر آن از ہم چون النگو بر بازویش بود.

◆ ہمو، ص ۳۸۵ بہ بعد.

سند خبر: أبان بن أبی عیاش از سلیم بن قیس از ابن عباس.

محورهای خبر:

— پس از بیعت با أبوبکر فقط اندکی مخالف ماندند از جملہ علی (ع)، بنی ہاشم، أبوذر، مقداد، سلمان و گروهی اندک دیگر.

— عمر أبوبکر را بر گرفتن بیعت از این افراد تحریک کرد کہ بہ غیر این فرد و اہل بیت اش و گروهی اندک از بیعت سرباز نزدہ اند، پس بہ دنبال آن‌ها بفرست.

— پس یکی از پسر عموہای عمر بہ نام قنفذ را بہ سوی علی (ع) فرستاد و بہ او گفت کہ بہ علی (ع) بگو کہ خلیفہ پیامبر (ص) را اجابت کن.

— علی (ع) از آمدن ممانعت کردہ و خلافت أبوبکر را بر حق نمی داند و می گوید کہ پیامبر (ص) تو را خلیفہ نکرد و وقتی أبوبکر از این سخن با خبر می شود، تصدیق می کند اما عمر خشمگین شد و خواست برخیزد کہ أبوبکر مانع او شد و دو بارہ قنفذ را فرستاد. علی (ع) بار دیگر از رفتن خودداری کرد و خلافت را مشروع نمی دانست.

— عمر با خشم بہ أبوبکر می گوید اگر علی (ع) بہ راه نیاید، باید او را کشت، پس بگذار سرش را برایت بیاورم. أبوبکر عمر را نشانند و بہ قنفذ دستور داد باز پیش علی (ع) برود و باز علی (ع) پیام می دہد کہ من با شما کاری ندارد و شما ستم کار ہستید...

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)-----۵۱

— عمر سخت خشمگین شده و خالد بن ولید و قنفذ را خوانده و به آنها گفت که هیزم و آتش بیاورید. پس به درب خانه علی (ع) آمدند و فاطمه (ع) پشت درب نشسته بود و سرش را بسته بود و بدنش از رحلت پیامبر (ص) فرتوت شده بود. پس عمر آمده و درب را زده و فریاد برآورد که علی (ع) درب را باز کن و فاطمه (ع) گفت که با ما چه کار داری؟ ما را به حال خود بگذار. عمر جواب می‌دهد: درب را باز کن و إلاً خانه را بر شما می‌سوزانم. فاطمه گفت: آیا از خدا نمی‌ترسی که وارد خانه‌ام می‌شوی و بر آن حمله‌ور می‌گرددی؟ اما عمر از برگشتن خودداری کرد و آتش خواست و درب را آتش زد و درب سوخت، سپس آن را هل داد. پس فاطمه (ع) جلو آمد و فریاد زد: یا ابتاه! یا رسول الله! پس عمر شمشیر را در غلافش بالا برد و بر پهلوی فاطمه (ع) زد، و فاطمه (ع) فریاد برآورد، پس تازیانه بالا برد و بر بازوان فاطمه (ع) زد و فاطمه (ع) فریاد برآورد: یا ابتاه! پس علی (ع) جلو آمده و عمر را گرفته و بر زمین زد و بر بینی و گردنش زد و خواست او را بکشد که به یاد وصیت پیامبر (ص) افتاد که او را به صبر و طاعت سفارش کرده بود...

— مردم به خانه هجوم آوردند و خالد شمشیر کشید تا فاطمه (ع) را بزند، و علی (ع) بر او حمله کرد و سوگند داد تا او را نکشد. پس مقداد، سلمان، أبوذر، عمّار و بریده أسلمی برای کمک به علی (ع) وارد خانه شدند و نزدیک بود که فتنه‌ای برخیزد.

— علی (ع) بیرون آمد و دیگران از پی او... و بریده به عمر می‌گوید که آیا به برادر پیامبر و وصی‌اش حمله می‌کنی و دخترش را می‌زنی؟ سپس علی (ع) را به زور نزد أبوبکر بردند و أبوبکر وقتی او را دید، می‌گوید که او را رها کنید و علی (ع) می‌گوید که زود به اهل بیت خیانت کردید... مگر شما دیروز به فرمان پیامبر (ص) با من بیعت نکردید؟ و عمر سوگند می‌خورد که اگر بیعت نکنی تو را می‌کشیم.

— عمر از علی (ع) خواست که بیعت کرد و علی (ع) قبول نکرد و او را تهدید به قتل کرد و علی (ع) او را کوچک‌تر از این سخنان توصیف کرد و خالد به او حمله کرد و علی (ع) او را بر زمین زد و شمشیرش از دستش افتاد. باز عمر علی (ع) را به بیعت خواند... سپس علی (ع) در حالی که دستانش بسته بود جلو آورد و أبوبکر بر آن زد و رضایت داد...

۵۲----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰

◆ ہمو، ص ۳۹۵-۳۹۴

سند خبر: از ابن عباس.

محورهای خبر:

— آن‌ها (طرفداران ابوبکر) با ہم مشورت کردند و گفتند کہ تا این مرد است، کار بر ما ہموار نمی‌شود. ابوبکر گفت کہ چہ کسی او را می‌کشد؟ عمر گفت: خالد بن ولید. پس در پی خالد فرستاد و گفتند کہ اگر بہ تو کاری را بسپاریم چہ می‌گویی؟ گفت: ہر اری می‌خواہید بہ من بگویید، پس بہ خدا سوگند اگر بر کشتن علی (ع) فرمانم دہید، چنین کنم. گفتند: بہ خدا ہمین را می‌خواہیم. گفت: چنین باشد. پس ابوبکر گفت کہ نماز صبح با شمشیرت کنارش بایست پس وقتی کہ سلام دادم، گردنش را بزن. گفت: باشد. — ابوبکر در این بارہ اندیشید و دانست کہ اگر چنین کند جنگی سخت در خواہد گرفت، پس پشیمان شد و شب نخوابید و صبح ہنگام در نماز پس از تشہد و قبل از سلام از خالد خواست کہ چنین نکند و علی (ع) دانست و شمشیر از خالد گرفت و بر زمین‌اش زد و خواست او را بکشد و نمازگزاران خواستند کہ خالد را از دستش نجات دہند، نتوانستند پس عباس گفت: او را بہ حق این قبر سوگند بدهید کہ دست بردارد و آن‌ها چنین کردند و علی (ع) او را رهاکرد و ہمراہ زبیر، عباس، ابوذر، مقداد و بنی‌ہاشم بہ خانہ خود آمد و دیگران نیز آمدند و شمشیرها کشیدہ شد و آشوبی برپا گشت و زنان بنی ہاشم فریاد زنان بیرون آمدند و گفتند کہ چہ زود دشمنی با پیامبر (ص) و اہل بیتش (ع) را نشان دادید، دیروز دخترش را کشتید و امروز می‌خواہید برادرش و پسر عمویش و وصی‌اش و پدر فرزندانش را بکشید...

◆ ہمو، ص ۴۳۴

سند خبر: از سلیم از ابن عباس از علی (ع).

محورهای خبر: از ابن عباس نقل می‌شود کہ در ذی قار بر علی (ع) وارد می‌شود، پس علی (ع) صحیفہ‌ای بیرون آورد و گفت کہ آن بہ املاء پیامبر (ص) و بہ خط من است کہ در آن بہ کشتہ شدن حسین (ع) و قاتل‌اش ... نیز از شہادت فاطمہ (ع) و حسن (ع) ... اشارہ شدہ است.

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)-----۵۳

۲- این مزاحم المنقری (م. ۲۱۲ هـ)، ص ۱۶۳-۱۶۲

سند خبر: نصر بن مزاحم از محمد بن عبید الله از جرجانی که ظاهراً مرسل است. محورهای خبر: جرجانی می گوید که عمرو به معاویه در جنگ صفین گفت که آب را بر علی (ع) نیند که علی تشنه نمی ماند و تو سیراب... او دلاور و جنگجوست ... هم من و هم تو شنیده ایم که او می گفت: کاش روزی که وارد خانه فاطمه شدند، فقط چهل نفر یار داشتم.

۳- عیاشی (م. ۳۲۰ هـ) ج ۲ / ۳۰۸-۳۰۷

سند خبر: مرسل از امام باقر (ع) یا امام صادق (ع)

محورهای خبر:

— علی (ع) پس از رحلت پیامبر (ص) و بیعت با ابوبکر، برای جلوگیری از فتنه، در خانه نشست و به گردآوری قرآن پرداخت.

— ابوبکر دو بار در پی علی (ع) فرستاد و هر بار علی (ع) بهانه جمع کردن قرآن آورد. بار سوم ابوبکر پسر عمویش (و در نقلی دیگر: مردی به نام) قنفذ فرستاد و فاطمه (ع) میان او و علی (ع) قرار گرفت، پس او ایشان (ع) را زد و برگشت و هیزم جمع کرده و اطراف خانه گذاشت، سپس عمر آتش آورد و خواست خانه را بر علی (ع) و فاطمه (ع) و حسین (ع) آتش بزند. علی (ع) چون این گونه دید، اجباراً بیعت کرد.

◆ همو، ج ۲، ص ۶۷

سند خبر: مرسل از عمرو بن ابی المقدام [عمرو بن ثابت ابی المقدام بن هرمز] از پدرش از پدر بزرگاش. با توجه به این که هرمز نه از اصحاب پیامبر و نه از اصحاب ائمه شمرده می شود و حداکثر، ثابت از اصحاب زین العابدین شمرده می شود، لذا باید گفت که ظاهراً سند دارای افتادگی است.

محورهای خبر: عمر به ابوبکر سفارش می کند که به دنبال علی (ع) برای بیعت بفرستد. پس ابوبکر قنفذ را می فرستد تا علی (ع) برای بیعت بیاید. بار اول علی (ع) پاسخ داد که پیامبر (ص) غیر من را خلیفه قرار نداده است و بار دوم فرمود که من تا کتاب خدا

۵۴----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰
را بنا بر سفارش پیامبر (ص) جمع نکنم بیرون نمی آیم. بار سوم عمر به ابوبکر گفت:
برخیز. پس ابوبکر، عمر، عثمان، خالد بن ولید، مغیرہ بن شعبہ، ابو عبیدہ الجراح و سالم
مولی ابی حذیفہ، قنذ و پدر بزرگ عمرو (بن ابی مقدم ظاہراً) برخاستند و بہ سمت
خانہ علی (ع) رفتند. اما فاطمہ (ع) گمان کرد کہ آنہا بدون اجازہ اش وارد خانہ
نمی شوند، پس در را بست، اما آنہا وقتی بہ در رسیدند، عمر با پا بر در کہ سعف
(برگ درخت خرما) بود، زد و آن را شکست و علی (ع) را بہ زور بیرون آوردند تا
بیعت کند.

۴- کلینی (م. ۳۲۹ هـ) ج ۶، ص ۱۸

سند خیر: از عدہ ای از اصحاب ما، از احمد بن محمد از قاسم بہ یحیی از جدش حسن
بن راشد از ابو بصیر از ابو عبد اللہ از پدرش از جدش از علی (ع).
محورهای خیر: در استحباب نامگذاری کودکانی کہ در رحم مادران می باشند یا سقط
می شوند، آمدہ است کہ پیامبر (ص) محسن را پیش از تولدش نامگذاری کردہ بود.
♦ ہمین خبر را شیخ صدوق، علل الشرائع، صفحہ ۶۶۴، از پدرش از سعد بن عبد اللہ
از محمد بن عیسی بن عبید از قاسم بن یحیی از جدش حسن بن راشد از ابو بصیر از
ابی عبد اللہ (ع) از پدرش از پدرانش از علی (ع) و الخصال، ص ۶۳۴، بدون سند ذکر
کردہ است.

♦ همو، ج ۱، ص ۴۶۰

سند خیر: از محمد بن یحیی از محمد بن حسین از محمد بن اسماعیل از صالح بن
عقبہ از عبد اللہ بن محمد جعفری از ابو جعفر و ابو عبد اللہ (ع).
محورهای خیر: فاطمہ در ماجرای کہ پیش آمد، (حمله بہ خانہ فاطمہ) جامہ عمر را
گرفت و بہ سوی خود کشید و فرمود: بہ خدا ای ابن خطاب! اگر ترس از رسیدن بلا
بر بی گناہان نبود، می دانی کہ بر خداوند سوگند می خوردم و بہ سرعت اجابت می شدم.

♦ همو، ج ۱، ص ۴۵۸

سند خیر: محمد بن یحیی از عمر کی بن علی از علی بن جعفر از برادرش ابو الحسن (ع).

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)----- ۵۵
محورهای خبر: «همانا فاطمه (ع) صدیقه شهیده می‌باشد» این حدیث از ابن جعفر (ع)،
قرن ۲ هـ ص ۳۲۵ نیز ذکر شده است که ظاهراً کتاب مذکور گردآوری مرویات ابن
جعفر و تدوین متأخرین می‌باشد.

۵- خصیبی (م. ۳۳۴ هـ) ص ۱۶۴-۱۶۲

سند خبر: از احمد بن الخصیب از ابوالمطلب جعفر بن محمد بن مفضل از محمد بن
سنان زاهری از عبد الله بن عبد الرحمان الأضم از مدیح بن هارون بن سعد از أبو
الطفیل عامر بن واثله از امیر المؤمنین خطاب به عمر.
محورهای خبر: علی (ع) ضمن سخنانی به عمر می‌فرماید: «... و آن آتشی که بر درب
خانه‌ام برافروختید تا من و فاطمه دختر پیامبر (ص) و دو فرزندم حسن و حسین و دو
دخترم زینب و ام کلثوم را بدان بسوزانید...»
♦ همو، ص ۱۷۹-۱۷۸

سند خبر: بدون سند فقط از قول فاطمه (ع)

محورهای خبر:

— فرستادن قنغد به همراه عمر و خالد بن ولید به درب خانه فاطمه (ع) برای بیرون
آوردن علی (ع) برای بیعت.
قرار دادن هیثم بسیار درب خانه فاطمه (ع) و آوردن آتش برای سوزاندن ما و ایستادن
فاطمه (ع) بر بازوی درب (عضاده الباب) و سوگند خداوند و پدرش را به آنها دادن که
دست از آنها برداشته و یاری‌شان کنند.
— گرفتن عمر تازیانه را از دست قنغد، مولای ابوبکر و زدن آن بر بازوی فاطمه (ع) و
بر جای ماندن اثرش به گونه‌ای که گویی النگو پوشیده است و زدن عمر فاطمه (ع) را
با پا و هل دادن فاطمه (ع) و افتادن فاطمه (ع) با صورت بر زمین در حالی که باردار
بود و تداوم زدن توسط عمر بر چهره و بدن فاطمه (ع) در حالی که آتش همه جا را
فرا گرفته بود تا آنجا که گوشواره از گوشه‌هایش افتاد و درد زایمان گرفت و محسن را
سقط کرد.

۵۶-----منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰
۶- دیلمی (قرن ۸هـ)، ج ۲، ص ۳۶۲ به بعد، نیز این خبر را آورده است. هم‌چنین
در صفحه ۳۹۲ به بعد.

سند خبر: از محمد بن اسماعیل حسنی و علی بن عبد الله حسنی از ابی شعیب محمد بن
نصیر از عمر بن فرات از محمد بن مفضل از ابا عبد الله صادق (ع)

محورهای خبر:

— شکایت فاطمه (ع) از ابوبکر و عمر در گرفتن فدک و گرفتن عمر مکتوب پیامبر
(ص) را در خصوص فدک که نزد فاطمه بود، از ایشان و پاره کردن آن و گریه و نالیدن
فاطمه (ع) بر آرامگاه پیامبر (ص) و ذکر ماجرای ابوبکر و عمر و خالد بن ولید و قنفذ.
— جمع کردن هیزم بر در خانه برای سوزاندن خانه علی (ع) و فاطمه و حسن و حسین
و زینب و ام کلثوم و فضه و آتش زدن هیزم بر در خانه و بیرون آمدن فاطمه (ع) و
اعتراض به عمر که چگونه چنین جرأتی یافتی؟ آیا می‌خواهی نسل پیامبر (ص) را قطع
کنی؟ جواب عمر که نه محمد (ص) است و نه فرشته‌ها که امر و نهی بیاورند و باید
مانند دیگر مسلمانان اختیار کنی، یا بیعت یا سوزاندن همه شما و فراگرفتن آتش در
خانه و وارد کردن قنفذ دست خود برای باز کردن در و زدن عمر با تازیانه بر بازوی
فاطمه (ع) تا اثرش هم‌چون جای دستبند سیاه شد و لگد زدن به در و خوردن در به
شکم ایشان در حالی که شش ماه به محسن باردار بود و سقط کردن جنین خود و باز
حمله کردن عمر و قنفذ و خالد بن ولید و زدن عمر بر گونه ایشان تا آن‌جا که
گوشواره‌های زیر سربندش دیده شد؛ در حالی که ایشان بلند می‌گریست و شکایت نزد
پیامبر (ص) می‌برد و مصائب آمده بر خود را بازگو می‌کرد.

— بیرون آمدن علی (ع) از خانه درحالی که خشمگین بود و در آغوش گرفتن فاطمه (ع)
و دلداری کردن او و تهدید عمر به کشیدن شمشیر و بیرون آمدن عمر و خالد و قنفذ و
عبدالرحمن بن ابی بکر از خانه.

— دچار درد زایمان شدن فاطمه بر اثر ضربه پا و در و سقط کردن محسن و بردن علی (ع)،
فاطمه (ع) و دیگر افراد خانواده‌اش در تاریکی شب به در خانه مهاجرین و انصار و
یادآوری عهد و پیمانشان با خدا و پیامبر (ص) و بیعت کردن با او در چهار موضع...

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۵۷
— روز قیامت خدیجه بنت خویلد و فاطمه بنت أسد، محسن را حمل می‌کنند و می‌آورند و فریاد می‌زنند و فاطمه (ع) می‌فرماید: «هذا يومكم الذي كنتم توعدون» (الانبیاء، ۱۰۳) و «تجد كل نفس ما عملت من خير محضراً و ما عملت من سوء تود لو أن بينها و بينه أمداً بعيداً». (آل عمران، ۳۰)

◆ همین حدیث و به سند مذکور را، ابن سلیمان (قرن ۸ هـ)، المختصر، صفحه ۱۷۸ به بعد، از رشید محمد بن ابراهیم بن محسن مطار ابادی از پدرش ابراهیم بن محسن و بر اساس نوشته‌ای از فرد اخیر اما با تفاوت‌هایی نقل می‌کند:
الف) عدم ذکر لقب «خصیبی» پس از «حمدان» ب) آوردن محمد بن نصر به جای محمد بن نصیر. ج) آوردن عمر بن فرات به جای ابن فرات. د) اضافه مفضل به عمر پس از محمد بن مفضل؛ بدین گونه که محمد بن مفضل از مفضل بن عمر از صادق (ع) روایت می‌کند.

◆ باز ابن سلیمان (قرن ۸ هـ)، المختصر، صفحه ۸۲، این خبر را بدون سند ذکر کرده است.

۷- مسعودی (م. ۳۴۵ هـ) مروج الذهب، ص ۳۸۱

سند خبر: از نوفلی در کتابش «الأخبار» از ابن عایشه از پدرش از حماد بن سلمه از عروه بن زبیر.

محورهای خبر: عروه برای معذور بودن عبدالله بن زبیر در محاصره کردن بنی هاشم در شعب و آوردن هیزم برای سوزاندن آن‌ها می‌گوید که علت این کار، ترساندن بنی هاشم برای فرمان بردنشان بوده هم‌چنان که پیشتر با بنی هاشم (در ماجرای بیعت با ابوبکر) کردند و هیزم آوردند تا آن‌ها را بترسانند.

— ابن ابی‌الحدید (م. ۶۵۶ هـ)، ج ۲۰، ص ۱۴۷؛ این خبر را از قول مسعودی ذکر کرده است با اضافه این مطلب که چنین کاری مانند کار عمر بن خطاب با بنی هاشم است که برای سوزاندنشان هیزم جمع کرد. هم‌چنان که چنین عبارتی در مروج الذهب، چاپ

۵۸-----منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰
میمیه، (ج ۳، ص ۸۶) آمده که نشان می‌دهد که در برخی از چاپهای این کتاب، نام
عمر حذف شده است هر چند متن بر محذوفی دلالت دارد.
♦ همو، اثبات الوصیه

سند خبر: مرسلأً ظاهراً از قول عباس، عموی پیامبر (ص).
محورهای خبر: علی (ع) و یارانش هم‌چنان که پیامبر (ص) به او سفارش کرده بود، بعد
از ماجرای سقیفه در خانه‌ها ماندند. پس به منزل ایشان حمله‌ور شدند و درب خانه را
آتش زدند و به زور او را بیرون آوردند و درب را بر فاطمه (ع) فشار دادند که بر اثر
آن «محسن» را سقط کرد. سپس به زور در حالی که دستانش مشت بود از او بیعت
گرفتند. بنابر محتوای کتاب اثبات الوصیه، و نیز کتب رجال شیعه، مسعودی شیعه
اثنا عشری است.

۱- ابن قولویه (م. ۳۶۷ هـ) ص ۵۴۱

سند خبر: از محمد بن عبدالله بن جعفر جمیری، از پدرش از علی بن محمد بن سلیمان از
محمد بن خالد از عبدالله الأصم از عبدالله بن بُکیر (یا بکر) الأرجانی از امام صادق (ع).
محورهای خبر: سخن از افرادی از بدکاران که در درون کوهی در بند و عذاب‌اند، از
جمله آنها قاتل علی (ع)، قاتل فاطمه (ع)، قاتل محسن، قاتل حسن و حسین (ع).
♦ همو، ص ۵۴۷ به بعد.

سند خبر: از محمد بن عبدالله بن جعفر جمیری از پدرش از علی بن محمد بن سلیمان
از محمد بن خالد از عبدالله بن حماد بصری از عبدالله بن عبدالرحمن الأصم از حماد
بن عثمان از ابی عبدالله (ع) دربارهٔ حوادث شب معراج
محورهای خبر: یکی از مواردی که خداوند به حضرت (ص) فرمود که بدانها او را
می‌آزماید، مصائبی است که بر اهل بیت‌اش وارد می‌شود، مانند: شتم و بی‌حرمتی و ستم
نسبت به علی (ع) و ظلم و بی‌حرمتی نسبت به فاطمه (ع) و غضب حق ایشان و زدن
ایشان در حالی که باردار هستند و ورود به حریم خانه‌اش بدون اجازه و خوارکردنش
توسط عمر و قنفذ و سقط جنین‌اش به نام محسن، بر اثر ضرب و شتم و نخستین چیزی

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۵۹
که در آن در قیامت مورد محاکمه واقع می‌شود، محسن بن علی در خصوص قاتل‌اش، سپس در خصوص قنفذ، پس او و صاحب‌اش آورده می‌شوند و با تازیانه‌هایی از آتش زده می‌شوند که اگر تازیانه‌ای از آن بر دریا اصابت کند، از شرق تا غرب آن به غلیان می‌آید و اگر بر کوه‌های دنیا اصابت کند، همه را ذوب و خاکستر می‌کند.

۹- شیخ صدوق (م. ۳۸۱ هـ)

۹-۱- الأمالی، ص ۱۹۷

سند خیر: محمد بن حسن بن أحمد بن ولید از أحمد بن إدريس و محمد بن یحیی عطار از محمد بن أحمد بن یحیی اشعری از ابي عبد الله رازی از حسن بن علی بن ابي حمزه بطائنی از ابن عمیره از محمد بن عتبه از محمد بن عبد الرحمن از پدرش از علی بن ابي طالب (ع) از پیامبر (ص).

محورهای خبر: اشاره کردن پیامبر (ص) به ضربت خوردن علی (ع) در فرق و سیلی خوردن فاطمه (ع).

◆ این شهر آشوب (م. ۵۸۸ هـ)، المناقب، ج ۲، ص ۵۲: مرسلأ از علی (ع) از پیامبر (ص) این خبر را آورده است.

◆ صدوق، الامالی، ص ۱۷۶-۱۷۴

سند خیر: از علی بن أحمد بن موسی دقاق از محمد بن ابي عبد الله کوفی از موسی بن عمران نخعی از عمویش، حسین بن یزید نوفلی از حسن بن علی بن ابي حمزه از پدرش از سعید بن جبیر از ابن عباس از پیامبر (ص).

محورهای خبر: پیامبر (ص) در باره دخترش فاطمه (ع) می‌فرماید، می‌بینم که فرومایگان وارد خانه‌اش می‌شوند و حرمت را زیر پا می‌گذارند و حقش را غصب می‌کنند و از ارث محروم‌اش می‌کنند و پهلویش را می‌شکنند و جنین‌اش را سقط می‌کنند... خداوند ستم‌کننده به او را نفرین کن و غاصبش را مجازات نما و خوارکننده‌اش را خوار کن و زنده بر پهلویش که موجب سقط جنینش شد را در آتش جاویدان کن...» ابن جبرئیل (م. ۶۶۰ هـ)، صفحه ۱۱۱، و ابن سلیمان (قرن ۸)، المحتضر، صفحه ۱۹۸-۱۹۶، همین

۶۰-----منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰
خبر را مرسلأ از ابن عباس از پیامبر (ص) ذکر می‌کنند.

۹-۲- معانی الأخبار، ص ۲۰۶-۲۰۵

سند خبر: از ابوعبدالله حسین بن أحمد بن محمد بن أحمد اشنانی درامی از پدربزرگش از محمد بن عمار از موسی بن اسماعیل از حماد بن سلمه از محمد بن إسحاق از محمد بن إبراهيم تمیمی از سلمه از أبو الطفیل از علی بن ابي طالب (ع) از پیامبر (ص).
محورهای خبر: پیامبر (ص) به علی (ع) می‌فرماید که تو در بهشت کنزی داری... و شیخ صدوق در تحلیلی مراد از آن را نعیم بهشت می‌داند و سپس از قول برخی مشایخ می‌گوید که مراد از آن فرزندش محسن می‌باشد که فاطمه (ع) او را سقط کرده است چرا که از پیامبر (ص) روایت شده که جنین سقط شده وارد بهشت نمی‌شود تا وقتی والدینش وارد شوند.

۹-۳- من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۷۳

سند خبر: زیارت نامه‌ای بدون سند.

محورهای خبر: ...سلام بر تو ای صدیقه شهیده ... سلام بر تو ای ستم دیده و غصب شده، سلام بر تو ای تحت فشار قرار گرفته و مغلوب شده...

۱۰- مجلسی (م. ۱۱۱۱ هـ)، ج ۳۰، ص ۲۹۴

سندخبر: این خبر را یکی از فضالای مکه از دلائل الإمامه جزء دوم ذکر می‌کند. به هر حال، در نسخه موجود از دلائل الامامه، چنین حدیثی وجود ندارد و محقق کتاب دلائل الامامه، صفحه ۴۰ به بعد؛ بنابر شواهدی معتقد است که دلائل الامامه موجود، نسخه ناقصی است و نسخه کامل در اختیار علی بن موسی بن طاوس (م. ۶۶۴ هـ) بوده است اما فقط نسخه ناقص در دسترس بوده است.

محورهای خبر: خبر از ابن عمر است که در آن محتوای نامه‌ای را می‌گوید که عمر به معاویه نوشته است، بدین گونه ابن عمر به شهادت حسین (ع) و همراهانش و مصائب وارده بر اهل بیت اعتراض کرده و یزید برای دلجویی و توجیه‌اش او را پیش خود می‌خواند و نامه مذکور را به او نشان می‌دهد و در این نامه از قول عمر آمده است:

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۶۱

— او به همراه خالد بن ولید و قنفذ غلام ابوبکر و برخی دیگر از خواص خود، به در خانه فاطمه که در آن ایشان و علی (ع) و فرزندانش حسن و حسین و زینت و أم کلثوم و کنیزشان فضه بودند، آمده و محکم در را زده‌اند و فضه پرسید که چه کسی است و چه می‌خواهد؟ و او گفت که به علی (ع) بگو از این اباطیل دست بردارد و برای بیعت با ابوبکر بیرون بیاید و گرنه به زور وارد خانه می‌شویم.. (برخی حوادث سقیفه را متذکر می‌شود) و این که علی (ع)، فاطمه (ع) و حسنین را برداشته و به درخانه مهاجرین و انصار می‌برده تا حق خود را گوشزد کند و از آنها یاری می‌طلبد. پس فاطمه (ع) بیرون آمده و سخت به عمر می‌تازد و او را گمراه و طاغی توصیف می‌کند و می‌فرماید که از تهدیدهای عمر نمی‌هراسد. پس عمر می‌گوید که هیزم بسیار آورده و آتش بر اهل خانه خواهد انداخت و همه را خواهد سوزاند، یا این که علی (ع) برای بیعت بیرون بیاید.

— سپس عمر تازیانه قنفذ را گرفته و فاطمه (ع) را می‌زند و به خالد بن ولید فرمان می‌دهد که با دیگران هیزم بیاورند و خود عمر آتش را خواهد افروخت. فاطمه (ع) با دست، در را می‌گیرد تا عمر آن را باز نکند، پس عمر با تازیانه بر کتف فاطمه (ع) می‌زند، پس به دردآمده و ناله سر می‌دهد. سپس عمر از روی کینه‌توزی نسبت به علی (ع) به خاطر کشتن بزرگان قریش در جنگها و...، با پا محکم بر در می‌زند و در بر شکم فاطمه (ع) می‌چسبد و او چنان فریادی برمی‌آورد که تمام مدینه را زیرورو می‌کند و فاطمه (ع) در حالی که بر دیوار تکیه داشت، درد زایمان گرفت و می‌گفت که بچه‌ام را سقط کردم. اما عمر در خانه را به جلو هل داده و وارد خانه شده و فاطمه جلو می‌آید و عمر چشمان خود را بسته و بر گونه‌های فاطمه (ع)، از روی سربند سیلی می‌زند، به گونه‌ای که گوشواره‌اش پاره شده و بر زمین می‌افتد. در این هنگام علی (ع) جلو می‌آید و عمر به بیرون خانه فرار می‌کند. در این هنگام فاطمه بر پیشانی زده تا روسری از سر بردارد و از خدا یاری می‌طلبد... سپس درد زایمان بر فاطمه (ع) شدت گرفته و وارد خانه شده و جنین خود را می‌اندازد که به او محسن می‌گفتند و عمر با جمع بسیاری علی (ع) را به زور نزد ابوبکر در سقیفه برای بیعت بردند.

۶۲----- منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰

۱۱- ابن جریر طبری (قرن ۴ هـ) دلائل الامامه، ص ۱۰۴-۱۰۳

سند خبر: از قاضی أبو الحسین علی بن عمر بن حسن بن علی بن مالک سیاری (یا: سبای) از محمد بن زکریا غلابی از جعفر بن محمد بن عماره کندی از پدرش از جابر جعفری از أبو جعفر محمد بن علی (ع)، از پدرش علی بن حسین (ع) از محمد بن عمار بن یاسر.

محورهای خبر: فاطمه، پس از أم کلثوم، به محسن باردار شد، پس وقتی که پیامبر (ص) رحلت کردند، آن حادثه هنگام ورود قوم به خانه‌اش و بیرون آوردن علی (ع) و پا خوردن و سقط جنین که نوزادی تمام بود، رخ داد و این امر منجر به بیماری و رحلت ایشان شد.

◆ همو، ص ۱۳۴

سند خبر: از أبو الحسین محمد بن هارون بن موسی تلعبیری از پدرش از أبو علی محمد بن همام بن سهیل از أحمد ابن محمد بن برقی از أحمد بن محمد أشعری قمی از عبد الرحمن بن ابي نجران از عبد الله بن سنان از ابن مسکان از أبو بصیر از أبو عبد الله جعفر بن محمد (ع)

محورهای خبر: سبب وفات فاطمه (ع) آن بود که قنفذ برده آن مرد و به فرمان او، با نعل شمشیر (فلزی که در ته غلاف شمشیر وجود دارد) به او ضربه زد، پس محسن را سقط کرد و در نتیجه آن، سخت بیمار شد و اجازه نداد کسانی که او را اذیت و آزار دادند بر او داخل شوند.

◆ همو، ص ۴۰۱-۴۰۰

سند خبر: از أبو الحسین محمد بن هارون بن موسی از پدرش از أبو جعفر محمد بن حسن بن أحمد بن ولید از محمد بن أحمد بن ابي عبد الله برقی از زکریا بن آدم از امام رضا (ع) و امام محمد نقی (ع).

محورهای خبر: اشاره تلویحی به آزار و اذیت کردن فاطمه (ع) توسط دو نفر بدون تصریح به ماوقع.

◆ همو، ص ۴۵۴

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۶۳
سند خبر: از ابو الحسین محمد بن هارون بن موسی از پدرش از ابو علی محمد بن
همام از عبد الله بن جعفر بن محمد حمیری از محمد ابن حمران مدائنی از علی بن
أسباط از حسن بن بشیر از ابو الجارود از ابو جعفر (ع).

محورهای خبر: در حوادث قیام مهدی (ع)... پس او، ۵۰۰ تن از شکاکان به خود را در
مسجد به هیزمی که جمع کردند و می خواستند که بدان علی، فاطمه، حسن و حسین
(علیهم السلام) را بسوزانند و ما آن هیزمها را به ارث می بریم، می سوزاند.

◆ همو، جزء دوم

سند خبر: از ابو الحسین محمد بن هارون بن موسی تلعبیری از پدرش از ابو علی
محمد بن همام از جعفر بن محمد بن مالک فزاری کوفی از عبد الرحمن بن سنان
صیرفی از جعفر بن علی حواری از حسن بن مسکان از مفضل بن عمر جعفری از جابر
جعفی از سعید بن مسیب از ابن عمر.

◆ همو، ج ۹۹، ص ۲۲۰

سند خبر: در زیارت نامه ای برای پیامبر (ص) و ائمه (ع) از کتاب العتیق غروی.
محورهای خبر: ... خداوندا بر سیده مفقوده، بزرگوار ستوده و شهیده بلندوالا درود
فرست...

◆ همو، المسترشد، ص ۳۷۳

سند خبر: بدون سند، از قول برخی از علماء

محورهای خبر: علی (ع) در حال تجهیز پیامبر (ص) بودند که مردم مدینه از جمله
منافقینی که درصدد ضربه زدن بودند، با او بیعت کردند و علی (ع) هنگامی که دید
بدون مشورت با او چنین کرده اند، در خانه نشست و با زبان با مردم سخن گفت و
حقانیت خود را اثبات نمود و پیمان پیامبر (ص) را در این باره یادآورشان شد... پس
قوم بر درب منزل او آمده و خواستند که خانه را بر او و فاطمه (ع) بسوزانند، پس زیر
با شمشیر بیرون آمد و شمشیرش را گرفتند و شکستند.

◆ همو، ص ۳۷۷-۳۷۸

سند خبر: از مخول بن ابراهیم نهدی از مطر بن ارقم از ابو حمزه ثمالی از علی بن

۶۴----- منهای - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰

الحسین زین العابدین (ع)

محورهای خبر:

— هنگامی که پیامبر (ص) رحلت فرمود و با ابوبکر بیعت شد، علی (ع) از بیعت کردن سرباز زد. پس عمر به ابوبکر گفت که کسی را بفروست تا او را آورده، بیعت کنند. ابوبکر به قنفذ گفت که رفته، علی (ع) را بیاورد.

— قنفذ دوبار و با اصرار عمر، به خانه علی (ع) فرستاده شد و با لحن نامناسبی از علی (ع) خواست که برای بیعت بیاید و هر بار علی (ع) از آمدن ممانعت کرده و فرمود که شما بر پیامبر (ص) دروغ بستید و مدعی چیزی شده‌اید که از آن شما نیست. بار سوم عمر گفت که به سوی این مرد برویم. پس گروهی به سوی او (ع) آمدند و درب خانه را زدند، پس علی (ع) پاسخی نداد بلکه زنی پرسید: شما کیستید؟ گفتند: به علی (ع) بگو بیرون بیاید و بیعت کند. پس فاطمه (ع) صدایش را بلند کرد و گفت: ای رسول خدا (ص)! پس از تو چه‌ها از ابوبکر و عمر دیدیم! وقتی صدای ایشان را شنیدند، بسیاری به گریه افتادند، سپس رفتند اما عمر و گروهی ماندند، پس علی (ع) را بیرون آورده، نزد ابوبکر بردند و ابوبکر گفت که بیعت کن. علی (ع) گفت اگر چنین نکنم؟ گفت: به خدا سوگند! گردنت را می‌زنیم! فرمود: اگر چنین کنید پس من بنده خدا و برادر پیامبرش هستم. گفت: بیعت کن. فرمود: اگر چنین نکنم؟ گفت: بخدا سوگند که گردنت را می‌زنیم! پس علی (ع) روی به سوی قبر پیامبر (ص) کرد و فرمود: «یا ابن‌أم! إن القوم استضعفونی وکادوا یقتلوننی.» سپس بیعت کرد و رفت.

◆ همو، ص ۳۷۸-۳۷۹

سند خبر: از واقدی (م. ۲۰۷ هـ)، محمد بن عمر، از ابن ابی حنیفه از داود بن حصین. اما کتاب واقدی مشخص نشد.

محورهای خبر: گروهی از مهاجرین و انصار از جمله علی (ع) و زبیر در بیعت ابوبکر، به جهت عدم مشورت با آنها، خشمگین شدند، پس وارد خانه فاطمه (ع) شدند و بیعت نکردند. پس عمر همراه گروهی از جمله اسید بن حصین و سلمه بن اسلم بن جریش آشهلی آمدند و عمر فریاد بر آورد که بیرون بیایید یا خانه را بر شما آتش

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۶۵
می‌زنم. در این هنگام فاطمه (ع) بر آن‌ها فریاد برآورد و آنها را به خدا سوگند داد. پس
عمر به سلمة دستور داد که بر آن دو (علی (ع) و زبیر) وارد شود و شمشیر یکی از
آن‌ها را گرفت و بر دیوار زد و آنرا شکاند، سپس آن دو را بیرون آورد و به جلو هل
داد تا بیعت کردند.

◆ شبیه به نقل ابن ابی الحدید از جوهری، خبر ششم و نیز ابن احمد است.

◆ همو، ص ۳۸۰-۳۷۹

سند خبر: از واقدی از إسحاق بن إبراهیم عجللی از سلمه بن فضل از محمد بن إسحاق
از عبد الله ابن اعین از حرب بن ابي الأسود الدؤلی از جندب بن عبد الله بجلی.
محورهای خبر: ابوبکر و عمر، علی (ع) را به زور نزد خود خواندند، وقتی آمد از او
خواستند که بیعت کند. علی (ع) گفت: اگر چنین نکنم چه می‌کنید؟ گفتند که تو را
می‌کشیم. علی (ع) گفت: آیا عبد خدا و برادر رسول خدا (ص) را می‌کشید؟ گفتند:
بنده خدا آری هستی، اما برادر رسول خدا (ص) نه نیستی! این گفت و شنود بار دیگر
صورت گرفت و علی (ع) بدون آن‌که بیعت کند، برگشت.

◆ همو، ص ۳۸۱

سند خبر: از نعمان معروف به ابن الشیخ از پدرش از محمد بن جمهور از زراره از ابو
عبد الله جعفر بن محمد (ع).

محورهای خبر: هنگامی که علی (ع) از منزلش بیرون آمد (یا بیرون آورده شد)،
فاطمه (ع) سرگشته و نگران بیرون آمد! پس تمام زنان هاشمی با او بیرون آمدند تا این
که به قبر پیامبر (ص) رسید، پس فرمود: دست از پسر عمویم بردارید به‌خدایی که
محمد را به حق فرستاد اگر چنین نکنید موهام را بیرون خواهم انداخت و جامه‌ای که
پیامبر در آخرین لحظات عمرش بر تن داشت، بر تن می‌کنم و به سوی خداوند بیرون
خواهم آمد، (یا فریاد خواهم زد) که صالح بهتر از پسر عمویم و ناقه بهتر از من و
فصیل بهتر از فرزندانم نزد خداوند نمی‌باشند.

◆ همین حدیث را طبرسی (م. ۵۴۸ هـ)، ۱/۱۱۳؛ مرسلأً از امام صادق (ع) و با لفظ
«استخرج» به جای «خرج» نقل کرده است.

۶۶----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰

۱۲- شریف رضی (م. ۴۰۶ هـ)

سند خبر: از ہارون بن موسی از أحمد بن محمد بن عمار عجللی کوفی از عیسی الضرییر از امام کاظم (ع) از پدرش از پیامبر (ص).
محورهای خبر: پیامبر (ص) در وصیتی در لحظات آخر عمرشان به علی (ع) می فرماید:... ای علی! بدان کہ من از کسی کہ دخترم فاطمه از او راضی باشد، راضی ہستم، و ہم چنین پروردگارم و فرشتگانم، ای علی! وای بر کسی کہ بر او ستم کرد و وای بر کسی کہ شوهرش را آزار داد و وای بر کسی کہ با او مخالفت و معارضه کرد...
♦ ظاہراً مجلسی (م. ۱۱۱۱ هـ)، ۴۸۵/۲۲؛ این خبر را از شریف رضی (م. ۴۰۶ هـ)، نقل می کند، اما چنین خبری با تعابیر ذیل آن جا مشاهده نشد، ہم چنان کہ به طور مستقل، جایی دیگر نیز مشاهده نگشت.

۱۳- شیخ مفید (م. ۴۱۳ هـ)

۱۳-۱- الاختصاص، ص ۱۸۵

سند خبر: مرسلأ از ابو محمد از عبدالله بن سنان از ابي عبد الله عليه السلام:
محورهای خبر: راضی شدن ابوبکر به برگردانیدن فدک به فاطمه (ع) و نوشتن نامه ای در این خصوص. سپس مواجه شدن با عمر هنگامی کہ نامه را با خود ہمراه داشت و فهمیدن عمر از محتوای نامه و طلب کردن عمر نامه را و امتناع فاطمه (ع) از دادن نامه.
— ضربه زدن عمر با پا به فاطمه (ع) در حالی کہ باردار به محسن بود و سقط جنین کردن ایشان. (پس از این حادثه) و باز زدن فاطمه با سیلی کہ از شکستن استخوان گونه ایشان و در نهایت گرفتن نامه و سوزاندن آن توسط عمر.
♦ همو، ص ۳۴۴

سند خبر: از أحمد بن محمد بن عیسی از پدرش و عباس بن معروف از عبدالله بن مغیره الخزاز از عبدالله ابن عبدالرحمن الاصم از عبدالله بن بکر الارجانی از امام صادق (ع).
محورهای خبر: سخن از افرادی از بدکاران کہ در درون کوهی در بند و عذاب اند، از جمله آن ها قاتل علی (ع)، قاتل فاطمه (ع)، قاتل محسن، قاتل حسن و حسین (ع).

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)-----۶۷
(مانند خیر ابن قولویه)

۱۳-۲- الأملی، ص ۵۰-۴۹

سند خبر: از ابوبکر محمد بن عمر جعابی از ابوالحسن عباس بن مغیره از ابوبکر أحمد بن منصور رمادی از سعید بن کثیر بن عقیب از ابن لهیعه از خالد بن یزید از ابن ابی هلال از مروان بن عثمان.

محورهای خبر:

— هنگامی که مردم با ابوبکر بیعت کردند، علی (ع) و زبیر و مقداد به خانه فاطمه (ع) رفتند و از بیرون آمدن خودداری کردند. پس عمر گفت که خانه را بر آنها آتش بزنید! پس زبیر با شمشیر بیرون آمد و ابوبکر گفت که جلوی این سگ را بگیرید، اما پای لغزید و افتاد و شمشیر از دست افتاد ... و امام به سوی منطقه نجد رفت و در راه ثابت بن قیس بن شماس او را دید و از حالش پرسید، گفت: خواستند خانه‌ام را بر من آتش بزنند، در حالی که ابوبکر که مردم با او بیعت می‌کردند، از این کار ممانعت نکرد... ثابت بن قیس به او قول همکاری می‌دهد و هر دو به مدینه باز می‌گردند.

— در این هنگام فاطمه (ع)، جلوی درب منزل ایستاده بود و خانه‌اش از مردم خالی شده بود و می‌فرمود که عهدی با مردمی مثل شما بدکردار ندارم، جنازه پیامبر (ص) بر دستان ما گذاشتید و کار خود را قطعی کردید بدون آن که با ما مشورت کنید و با ما کردید آنچه کردید و حق ما را رعایت نکردید.

۱۳-۳- الإرشاد، ج ۱، ص ۳۵۵

سند خبر: بدون سند فقط ذکر قول موجود نزد شیعه.

محورهای خبر: شیعه معتقد به فرزندگی برای علی (ع) از فاطمه (ع) است که پیامبر (ص) او را محسن نامید و آن را پس از پیامبر (ص) سقط کرد.

۱۴- شریف مرتضی (م. ۴۳۶ هـ)، ج ۳، ص ۲۴۱

سند خبر: مرسلأ از ابراهیم بن سعید ثقفی (م. ۲۸۳ هـ)، از احمد بن عمرو بجلی، از احمد بن حبیب عامری، از حمران بن أعین بن ابی عبدالله جعفر بن محمد (ع).

۶۸----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰
محورهای خبر: بہ خدا سوگند کہ علی (ع) بیعت نکرد مگر وقتی کہ دید دود از خانہ اش
برمی خیزد.

۱۵- أبو الصلاح حلبی (م. ۴۴۷ هـ)، ص ۲۵۶

سند خبر: مرسلأ از ابن عبد الرحمن.
محورهای خبر: ابن عبدالرحمن می گوید از شریک شنیدم کہ می گفت کہ آن‌ها با
فاطمہ (ع) چه کار دارند! بہ خدا کہ نہ ارتشی آماده ساخت و نہ گروهی گرد آورد، بہ
خدا آن دو پیامبر (ص) را در گور اذیت کردند.

۱۶- کراچکی (م. ۴۴۹ هـ)، ص ۶۳

سند خبر: از ابوالحسن بن شاذان از پدرش از محمد بن حسن بن ولید از محمد بن حسین بن
صفار از محمد بن زیاد از مفضل بن عمر از یونس بن یعقوب از صادق (ع) از پیامبر (ص).
محورهای خبر: ضمن حدیثی طولانی آمده است: ملعون است کسی کہ پس از من بہ
فاطمہ، دخترم ستم کند و حقش را غصب کند و او را بکشد.
♦ این خبر را ابن حاتم عاملی (م. ۶۶۴ هـ)، صفحہ ۴۵۸، ۶۴۱، مرسلأ از یونس
از صادق (ع) از پیامبر (ص) و ابن یوسف حلّی (قرن ۸ هـ) صفحہ ۲۲۵، مرسلأ از
صادق (ع) از پیامبر (ص) نقل کرده اند.

۱۷- شیخ طوسی (م. ۴۶۰ هـ)

۱-۱۷- مصباح المتہجد، ص ۷۱۱-۷۱۲

۲-۱۷- تہذیب الأحکام، ج ۶، ص ۱۰

سند خبر: زیارت نامہ ای بدون سند.

محورهای خبر: ... سلام بر تو ای صدیقہ شہیدہ... سلام بر تو ای ستم دیدہ و غصب شدہ،
سلام بر تو ای تحت فشار قرار گرفتہ و مغلوب شدہ... (ہمان خبر من لایحضرہ الفقیہ)
♦ نیز کفعمی (م. ۹۰۵ هـ)، البلد الامین، صفحہ ۴۱۸ این خبر را آورده است.

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیهاالسلام)-----۶۹

۱۷-۳-المزار، ص ۱۷۹

سند خبر: در زیارت‌نامه‌ای برای پیامبر (ص) بدون سند
محورهای خبر: سلام بر دخترت صدیقه طاهره... ای سرور زنان جهانیان، ای پاک و
شهیده طاهره ...

◆ همو، المقعنه، ص ۴۵۹

◆ کفعمی (م. ۹۰۵ هـ)، البلد الأمين، ص ۴۱۷، با تفاوت‌هایی در برخی الفاظ این خبر را
ذکر کرده‌اند.

۱۷-۴-همان‌جا

◆ سند خبر: در زیارت‌نامه‌ای برای فاطمه (ع) بدون سند.

محورهای خبر: ...ای بتول (پاک) و شهیده...

◆ قاضی ابن البراج (م. ۴۸۱ هـ)، ص ۲۷۷ این خبر را ذکر کرده است.

۱۷-۵-تلخیص الشافی، ج ۳، ص ۱۵۷-۱۵۶

سند خبر: بدون سند، فقط به صورت جمع‌بندی.

محورهای خبر: مشهور بدون خلاف نزد شیعه آن‌است که عمر بر شکم فاطمه (ع) زده و
موجب سقط فرزند او شده که نام‌اش محسن بود.

۱۸- ابن عطیه (م. ۵۰۵ هـ)، چاپ تهران: ص ۱۸۱-۱۸۰ و چاپ بیروت:

ص ۱۳۵-۱۳۷

سند خبر: بدون سند.

محورهای خبر:

— وقتی ابوبکر که برای خود به تهدید و زور بیعت گرفت، عمر و قنغد و گروهی دیگر
(چاپ بیروت: و خالد بن ولید و أبوعبیده بن جراح و گروهی دیگر از منافقین) را به
خانه علی (ع) و فاطمه (ع) فرستاد و عمر بر درب خانه فاطمه هم‌بزم جمع کرد و درب
را آتش زد.

— هنگامی که فاطمه (ع) پشت درب آمد، تا عمر و یاران‌اش (چاپ بیروت: حزب‌اش)

۷۰----- منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰
را برگرداند، عمر فاطمه (ع) را پشت درب فشار داد (چاپ بیروت: عمر فاطمه را بین دیوار و درب فشاری بسیار سخت داد) تا این که جنینش را سقط کرد و میخ در سینه‌اش فرو رفت و بیمار شد تا این که وفات کرد (چاپ بیروت: و فاطمه (ع) فریاد برآورد: ای پدر! ای رسول الله! بین که پس از تو از ابن خطاب و ابن ابی قحافه چه دیدیم. در این هنگام به اطرافیانش گفت که فاطمه را بزنید. پس تازیانه بر فاطمه ریخته شد تا تنش خونین گشت و آثار آن فشار شدید و صدمه دردناک در بدنش وجود داشت تا بیمار و غمگین شد و چند روز پس از رحلت پیامبر (ص) فوت کرد و به سبب عمر کشته شد.) گفته شده که صحت انتساب این کتاب به نویسنده‌اش قطعی نیست اما مطالب آن بنا بر قرائن و شواهد موجود، خالی از صحت نمی‌باشند. (مرتضی، ۳۵۱/۱)

۱۹- طبرسی (م. ۵۴۸ هـ)، ج ۱، ص ۹۵-۹۴

سند خبر: از ابوالفضل محمد بن عبدالله شیبانی به اسنادی صحیح از رجالی ثقه.
محورهای خبر: علی (ع) و زبیر و بنی هاشم به خانه علی (ع) آمدند و عمر همراه گروهی از جمله أسید بن حضیر و سلمه بن سلامه نزد آنها رفتند و گفتند با ابوبکر بیعت کنید. پس زبیر به سمت شمشیرش رفت و عمر گفت که این سنگ هار را بگیرد و شمشیرش را از ما کوتاه کنید، پس سلامه به سمتش رفت و شمشیرش را از دستش در آورد و عمر آن را بر زمین زد و شکاند و بنی هاشم را به نزد ابوبکر بردند تا بیعت کنند... آن روز علی (ع) بیعت نکرد.

♦ همو، ج ۱، ص ۱۰۵

سند خبر: مرسلأ از عبدالله بن عبدالرحمن.

محورهای خبر:

— ابوبکر متوجه می‌شود که گروهی از مردم در خانه‌هایشان مانده‌اند و برای بیعت نیامده‌اند، پس با گروهی نزد آنها می‌رفت و آنها را به مسجد برای بیعت می‌آورد. تا این که با جمع کثیری به خانه علی (ع) آمد از او خواست بیرون بیاید، اما علی (ع) امتناع کرد، پس عمر هیزم و آتش خواست و سوگند به جانش خورد که یا بیرون بیایند

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۷۱
یا خانه را بر اهل اش می سوزاند. پس به او گفته شد که در آن فاطمه دختر پیامبر (ص)
و فرزندان پیامبر (ص) و آثار پیامبر (ص) وجود دارد، پس عمر با دیدن اکراه مردم،
گفت که من فقط می خواستم آنها را بترسانم.

— علی (ع) پیام داد که نمی توانم بیرون بیایم، چون در حال جمع آوری قرآن هستم و
فاطمه (ع) به سوی شان بیرون آمده و بر درب (و به قولی: پشت درب) ایستاد و گفت:
چه بدعهد پیمانید شما! جنازه پیامبر (ص) را نزد ما گذاشتید و خود تصمیم گیری کردید
و از ما مشورت نخواستید و حقی برای ما نشناختید! مگر نمی دانید که پیامبر (ص) روز
غدیر خم چه گفت؟ گویی رابطه خود با پیامبر (ص) را قطع کردید و خداوند داور میان
ما و شما باشد!

◆ همو، ج ۱، ص ۴۱۴

سند خبر: روایت شعبی عامر بن شراحیل (م. ۱۰۴ هـ) و أبو مخنف لوط بن یحیی (م.
۱۵۷ هـ) و یزید بن حبیب المصری (م. ۱۲۸ هـ) از امام حسن (ع) در احتجاجی که
ایشان (ع) علیه عمرو بن عاص، ولید بن عقبه، عمرو بن عثمان و عتبه بن ابوسفیان نزد
معاویه داشت.

محورهای خبر: امام حسن (ع) رو به مغیره بن شعبه می گوید که تو بودی فاطمه (ع) را
زدی تا خونین کردی و جنین خود را انداخت، تا پیامبر (ص) را تحقیر کنی و با
فرمانش مخالفت کنی و حرمتش را زیر پا بگذاری در حالی که پیامبر (ص) فاطمه (ع)
فرموده بود که تو سرور زنان بهشت هستی...

۲۰- ابن شهر آشوب (م. ۵۸۱ هـ)

۱-۲۰ مناقب آل ابی طالب، ج ۳، ص ۸۹، ۱۳۳

سند خبر: بدون سند.

محورهای خبر: فرزندان فاطمه (ع) عبارتند از: ... محسن که سقط شد. البته این سخن را
در ص ۸۹ از شیخ مفید در الإرشاد ذکر می کند.

◆ همو، ج ۳، ص ۱۳۳

۷۲-----منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰

سند خبر: بدون سند، در القاب فاطمه (ع).

محورهای خبر: ... بزرگوار ستم دیده شهیده...

۲۰-۲- مثالب النواصب، ص ۱۳۷-۱۳۶

سند خبر: در روایت کلبی (از ابن عباس و در حدیث محمد بن مسلم بن شهاب زهري (م. ۱۲۵ هـ) و عبدالله بن علا أبو محمد مزاری (از وجوه اصحاب شیعه در قرن ۳) و نیز از ابي إسحاق إبراهيم الثقفي في كتاب المعرفه، عن زائده بن قدامه ثقفي (م. ۱۶۳ هـ).
محورهای خبر:

— عمر همراه ۶۰ تن بیرون رفت.

و اجازه دخول بر آنها را گرفت اما به او داده نشد، پس سروصدا کرد، پس زییر با شمشیر برهنه بیرون آمد، پس عمر گریخت و زییر او را دنبال کرد که پایش به سنگی خورد و افتاد و عمر فریاد زد: این سگ را بگیرید، پس او را احاطه کرده و سلمه بن أسلم شمشیر را از او گرفت و بر سنگی زد و شکاند، پس زییر را به زور نزد أبوبکر بردند تا این که به اکراه بیعت کرد.

— دو باره عمر به درب خانه آمد و اجازه دخول خواست اما فاطمه (ع) گفت: تو را به خدا سوگند می‌دهم اگر وارد خانه بشوی که من بدون حجاب هستم، پس به سخن‌اش توجه نکرد و حمله‌ور شد، پس فاطمه (ع) فریاد برآورد: ای پدر! ما پس از تو چه‌ها از أبوبکر و عمر که ندیدیم. یاران عمر نیز او پیروی کردند. پس از علی (ع) خواست که بیرون بیاید و علی (ع) به جهت وصیتی که پیامبر (ص) به او کرده بود و از ترس فتنه میان مسلمانان، با آنها بیرون آمد و فاطمه (ع) نیز در پی او بیرون آمده و می‌گفت: ای فرزند زن سیاه‌چرده! (نوعی دشنام) چه زود خواری را به خانه پیامبر (ص) وارد کردید. در این هنگام تمام زنان بنی هاشم بیرون آمدند، پس وقتی أبوبکر دید که فاطمه (ع) به سویش می‌آید، ترسید و بلند شد و پرسید: ای دختر پیامبر (ص)! چه چیز تو را بیرون آورده است؟ فرمود: تو من را بیرون آوردی و این فرزند زن سیاه‌چرده با تو. أبوبکر گفت که چنین مگو، او دوست پدرت بود. فاطمه جواب داد: اگر دوست پدرم بود، چرا ما را خوار و خفیف کرد...

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۷۳
این مطلب به نقل مرتضی (معاصر)، ج ۲، ص ۱۷۷-۱۷۶، از المثالب می‌باشد اما کتابی
در دسترس مؤلف قرار نگرفت.

۲۱- ابن طاووس (م. ۶۶۴ هـ)

۱-۲۱- إقبال الأعمال، ج ۳، ص ۱۶۳ به بعد.

سند خبر: در زیارت‌نامه‌ای از محمد بن علی طرازی

محورهای خبر: ...سلام بر تو ای صدیقه شهیده... ای که از ارث محروم شد و استخوان
سینه‌اش شکسته شد و شوهرش ستم دید و فرزندش کشته شد...

۲-۲۱- مهج الدعوات، ص ۲۵۷

سند خبر: از ابو جعفر از محمد بن إسماعیل بن بزيع از الرضا (ع) و بکیر بن صالح از
سلیمان بن جعفر از الرضا (ع) در دعای شکر.

محورهای خبر: ...و فرزند پیامبرت را کشتند...

◆ کفعمی (م. ۹۰۵ هـ)، المصباح، ص ۵۵۴، نیز همین خبر را از ابن طاووس نقل
کرده است.

۲۱-۳- الطرف

سند خبر: مجلسی از کتاب الطرف ابن طاووس به نقل از کتاب الوصیه شیخ عیسی بن
مستفاد ضریر از موسی بن جعفر از پدرش از پیامبر (ص).

محورهای خبر: پیامبر (ص) هنگام رحلت‌شان، انصار را خواند و فرمود: ...بدانید که
درب فاطمه، درب من است و خانه‌اش خانه من است، پس کسی که آنرا هتک حرمت
کند، حجاب خداوند را هتک حرمت کرده است...

مطلب اخیر به نقل از مجلسی، ج ۲۲، ص ۴۷۸-۴۷۷، می‌باشد اما کتاب الطرف در
دسترس مؤلف قرار نگرفت.

۲۲- ابن حسن (قرن ۷ هـ)، ص ۶۰ به بعد.

سند خبر: مرسلاً از حسن بن حسن سامری از احمد بن اسحاق از امام حسن عسکری (ع)

۷۴-----منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰

از پدرش از حذیفه بن یمان از پیامبر (ص).

محورهای خبر: سامری می گوید که من و یحیی بن احمد (محمد به نقل مجلسی، ج ۳۱، ص ۱۲۰) ابن جریح بغدادی در امر ابن الخطاب کردیم، پس نزد احمد بن اسحاق قمی مصاحب امام حسن عسکری (ع) در قم رفتیم و از سؤال کردیم... پس سامری از امام حسن عسکری (ع) از پدرش از حذیفه در حدیثی طولانی نقل می کند که پیامبر (ص) (در مذمت عمر) به او گفت که او... قرآن را تحریف کرد و بیت وحی را سوزانید... و فاطمه را دروغگو شمرد و فدک را از او غصب کرد،... دل او را شکاند... صورت زکیه را سیلی زد ...

◆ نیز ابن سلیمان (قرن ۸)، المحتضر، ص ۹۸ به بعد، از علی بن مظاهر واسطی از محمد بن علاء همدانی و یحیی بن جریح بغدادی از احمد بن اسحاق قمی از امام حسن عسکری (ع) از پدرش از حذیفه بن یمان از پیامبر (ص) که همان خبر ابن حسن، است با این تفاوت که در آنجا یکی از دو نفر حسن بن حسن سامری و دیگری ابن جریح می باشد.

◆ مجلسی ذکر می کند که این خبر را حسن به خط علی بن مظاهر به اسنادی متصل از او تا محمد بن علاء و یحیی بن محمد بن جریح نقل می کند (مجلسی، ج ۳۱، ص ۱۲۰ به بعد)

◆ محقق المحتضر (ص ۸۹) می گوید: محمد بن جریر طبری (شیعی) در دلائل الامامه فصل مربوط به علی (ع) این خبر را مسنداً آورده است و این سند را جزائری (م. ۱۱۱۲ هـ)، ص ۴۰ چنین آورده است: از سید أبو البرکات بن محمد جرجانی هبة الله قمی که نامش یحیی است، از أحمد بن اسحاق بن محمد بغدادی از فقیه حسن بن حسن سامری که گفت: من و یحیی بن جریح بغداد نزد احمد بن اسحاق قمی صحابی امام حسن عسکری (ع) در قم رفتیم. (بقیه مانند حدیث موجود نزد ابن حسن)

◆ هم چنین همو ص ۸۹ می گوید که این خبر را شیخ هاشم بن محمد از علمای امامیه قرن ششم در مصباح الانوار مسنداً به شکل ذیل روایت کرده است: از أبو محمد حسن بن محمد قمی در کوفه از أبو بکر محمد بن جعدویه قزوینی که شیخی صالح و زاهدی

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۷۵
 بود سال ۳۴۱ هـ هنگام سفر به حج از محمد بن علی قزوینی از حسن بن حسن خالدی
 در مرقد امام رضا (ع) از محمد بن العلاء همدانی واسطی و یحیی بن محمد بن جریر
 بغدادی نقل می‌کند که گفتند ما در امر ابوالخطاب (محمد بن ابی زینب) کوفی
 اختلاف کردیم و امرش بر ما مشتبه شد پس نزد ابوعلی أحمد بن اسحاق بن سعد اشعری
 قمی صحابی ابوالحسن عسکری (ع) در قم رفتیم (بقیه حدیث مانند نقل ابن حسن).
 در همه روایتها سخن از ابن خطاب می‌باشد مگر نقل محقق المحتضر که او را بنا بر نقل
 مصباح الانوار (که ظاهراً اشتباهاً به شیخ طوسی منسوب است)، ابوالخطاب (رئیس
 مذهب خطاییه) می‌داند که با توجه به محتوای خبر، ابن خطاب صحیح است. چنین
 مطالبی در دلائل الإمامة یافت نشد، هم‌چنان که کتاب مصباح الانوار در دسترس مؤلف
 قرار نگرفت.

◆ هم‌چنین مجلسی، ج ۹۵، ص ۳۵۱ به بعد، این خبر را از علی بن طاوس در کتاب
 زوائد الفوائد از ابن ابی العلاء همدانی و یحیی بن محمد بن حویج بغدادی از ابن
 ابی العلاء الهمدانی الواسطی و یحیی از احمد بن اسحاق قمی صحابی امام حسن
 عسکری (ع) از امام حسن عسکری (ع) از پدرش از حذیفه بن یمان از پیامبر (ص)
 نقل می‌کند که همان خبر ابن سلیمان، المحتضر در متن و سند و خبر ابن حسن، القعد
 النضید در متن است. به هر حال، کتاب ابن طاوس یافت نشد.
 مجلسی در این جا ابن حویج می‌آورد اما خود در جایی دیگر (ج ۳۱، ص ۱۲۰) و نیز
 ابن حسن، ص ۶۰ و ابن سلیمان، المحتضر، ص ۸۹، ابن جریر آورده‌اند.

۲۳- علامه حلی (م. ۷۲۶ هـ)، ص ۲۷۲-۲۷۱

سند خبر: بدون سند فقط از قول ابن خیزرانه در غررش از زید بن اسلم.
 ابن خیزرانه و کتاب‌اش شناخته نشد. ضمناً در نام مذکور و نیز نام کتاب‌اش، متأخرین
 علیرغم نقل همه از علامه حلی، سخت اختلاف کرده‌اند.
 محورهای خبر: زید بن اسلم از جمله کسانی بود که به همراه عمر هیزم به درب خانه
 فاطمه (ع) حمل کرد، زمانی که علی (ع) و یارانش از بیعت سرباز زدند. ... عمر به

۷۶----- منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰
فاطمه (ع) می گوید که از خانه بیرون بیا و الا آن را با ساکنانش آتش خواهم زد، در حالی که در آن علی، فاطمه، حسنین (علیهم السلام) و گروهی از اصحاب بودند. فاطمه فرمود: آیا آن را بر فرزندانم می سوزانی؟ عمر گفت: آری مگر بیرون آمده و بیعت کنید. ظاهراً نباید زید بن اسلم باشد، چون دیگران از زید بن اسلم از پدرش شبیه بدین مطلب را ذکر می کنند.

۲۴- ابن سلیمان (قرن ۸)، المحتضر، ص ۱۱۲

سند خبر: بدون سند در دعایی از امام علی (ع)
محورهای خبر: ... شکمی که شکافتند و جنینی که انداختند و دنده ای که شکانند و نامه و سندی که پاره کردند

♦ کفعمی (م. ۹۰۵ هـ)، المصباح، ص ۵۳۳، نیز همین خبر را بدون مأخذ ذکر می کند.

۲۵- کفعمی، المصباح، ص ۵۲۲

سند خبر: بدون سند
محورهای خبر: فرزندان فاطمه (ع) پنج تن بودند و علت وفاتش (ع)، آن است که ضربه خورد و سقط جنین کرد.
♦ این مطلب را مرتضی (معاصر)، ج ۲، ص ۱۵۳ و عاملی (معاصر)، ص ۲۱۱ از کفعمی از صفحه مذکور نقل کرده اند اما چنین مطلبی در این کتاب مشاهده نشد.

۲۶- میرجهانی (م. ۱۳۸۱ هـ)، ج ۱، ص ۲۸۴ به بعد

سند خبر: کتاب مذکور این خبر را الزهراء بهجه قلب المصطفی (ص) عن الصوارم الحاسمه فی تاریخ أحوالات الزهراء فاطمه (نسخه خطی)، تألیف محمد رضا حسینی کمالی استرآبادی موجود در کتابخانه شوشتری در نجف اشرف و او به نوبه خود از کشف اللثالی، ابن العرندس نقل کرده است.

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۷۷
 محورهای خبر: امام علی (ع) هنگامی که او را برای بیعت، به زور از خانه بیرون و به مسجد آوردند، در ضمن خطبه‌ای می‌فرماید که شما زهرا را در روز زدید و حق ما را به زور از ما گرفتید ... پس همانا برای علی (ع) بسیار گران است که کمر فاطمه از ضربه، سیاه شود...

ذکر جناب محسن در منابع فریقین

هم‌چنان که ملاحظه می‌شود که از مصائب وارده بر فاطمه (ع) ضربه زدن به ایشان به گونه‌ای موجب سقط جنین‌اش به نام محسن گشت. با این وجود، برخی منکر وجود چنین جنینی برای فاطمه (ع) می‌باشند، این در حالی است که علاوه بر منابع فوق الذکر که از محسن به عنوان فرزند سقط شده فاطمه (ع) در نتیجه ضربات حمله‌کنندگان به منزل ایشان یاد می‌کنند، منابع ذیل نیز به شکلهای مختلفی از محسن یاد می‌کنند که اجمالاً می‌توان پذیرفت که فاطمه (ع) فرزندی به نام محسن داشته است:

- ◆ ۱- منابعی که از محسن به عنوان فرزند فاطمه (ع) یاد کرده‌اند. «ابن قتیبه (م. ۲۷۶ هـ)، المعارف، ص ۱۴۳ و ۲۱۰، مقدسی (م. ۳۵۵ هـ)، ج ۵، ص ۲۰، ج ۵، ص ۲۰، ج ۵، ص ۲۱-۲۰، ج ۵، ص ۷۳، قمی (قرن ۳ و ۴)، ج ۱، ص ۱۲۸»
- ◆ ۲- منابعی که علاوه بر اثبات محسن عنوان فرزند فاطمه (ع)، اشاره کرده‌اند که او در کودکی رحلت کرده است. «ابن اسحاق (م. ۱۵۱ هـ)، ج ۵، ص ۲۳۱، ابن قتیبه (م. ۲۷۶ هـ)، المعارف، ص ۲۱۱، بلاذری (م. ۲۷۹ هـ)، ج ۱، ص ۱۷۸، یعقوبی (م. ۲۸۴ هـ)، ج ۲، ص ۲۱۳، دولابی (م. ۳۱۰ هـ)، ص ۱۵۷، طبری (م. ۳۲۰ هـ)، ج ۳، ص ۱۱۸، مقدسی (م. ۳۵۵ هـ)، ج ۵، ص ۲۰، ج ۵، ص ۷۵، بیهقی (م. ۴۵۸ هـ)، دلائل النبوة، ج ۳، ص ۱۶۱، ابن حزم الأندلسی (م. ۴۶۵ هـ)، ج ۱، ص ۱۶، ۳۸، ابن محمد علوی (م. ۴۹۰ هـ)، ص ۱۲، ابن الجوزی (م. ۵۹۷ هـ)، ج ۲، ص ۹، ابن الأثیر (م. ۶۳۰ هـ)، ج ۴، ص ۴۰۸، محب الدین طبری (م. ۶۹۴ هـ)، ذخائر العقبی، ص ۵۵، همو، خلاصه سیر سید البشر، ص ۱۳۹، همو، الرياض النضرة فی مناقب العشرة، ج ۱، ص

۷۸-----منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰
 ۲۹۷، بری (قرن ۷هـ)، ص ۱۹، نویری (م. ۷۳۳هـ)، ج ۱۸، ص ۱۴۱، ابن الوردی (م. ۷۴۹هـ)، ج ۱، ص ۱۵۶، صفدی (م. ۷۶۴هـ)، ج ۱، ص ۷۹، ابن کثیر (م. ۷۷۴هـ)، البدایه و النهایه، ج ۷، ص ۳۶۷، همو، الکامل فی التاریخ، ج ۳، ص ۳۹۷، ابن حجر عسقلانی (م. ۸۵۲هـ)، الإصابه، ج ۶، ص ۱۹۱، سخاوی (م. ۹۰۲هـ)، ج ۱، ص ۱۱»
 ♦ ۳- منابعی که صراحتاً از تولد محسن در زمان پیامبر (ص) و نامگذاری ایشان به این نام، توسط پیامبر (ص) سخن گفته‌اند. «ابن حنبل (م. ۲۴۱هـ)، ج ۱، ص ۹۸، ۱۱۸، بخاری (م. ۲۵۶هـ)، ص ۱۷۷-۱۷۸، ابن حبان (م. ۳۵۴هـ)، ج ۱۵، ص ۴۱۰، طبرانی (م. ۳۶۰هـ)، ج ۳، ص ۹۶، حاکم نیشابوری (م. ۴۰۵هـ)، ج ۳، ص ۱۶۵، ۱۶۸، بیهقی (م. ۴۵۸هـ)، السنن الکبری، ج ۶، ص ۱۶۶، ج ۷، ص ۶۳، ابن عبدالبر (م. ۴۶۳هـ)، ج ۱، ص ۳۸۵، ابن الأثیر (م. ۶۳۰هـ)، ج ۴، ص ۴۰۸، ابن حجر عسقلانی (م. ۸۵۲هـ)، الإصابه، ج ۶، ص ۱۹۱»
 برخی از منابع محسن را به تشدید و کسر سین و فتح حاء ضبط کرده‌اند: مُحَسِّن (ابن حجر عسقلانی، الإصابه، ج ۶، ص ۱۹۱)»

نتیجه مقاله

علی‌رغم، انکار برخی از مسلمانان نسبت به مصائب وارده بر فاطمه (ع)، تعداد معتابیهی از منابع کهن و معتبر فریقین، به شکل‌های مختلف و بیانات متعدد، صریح و غیر صریح، سخن از مصائب وارده بر فاطمه (ع)، ناشی از مقاومت اهل بیت (ع) در مقابل غضب خلافت از آن‌ها، گفته‌اند. البته همین منابع و نیز منابع دیگر، از حوادث ناشی از غضب خلافت و مرتبط به اهل بیت (ع) به گونه‌ای سخن گفته‌اند که گویی هیچ اتفاق ناگواری پیش نیامده است، اما باید دانست که عمده این اخبار، با اخبار دال بر مصائب وارد بر فاطمه (ع) قابل جمع می‌باشند. ضمن این که برخی (مانند: ابن حمزه زیدی، ج ۴، ص ۲۰۲) بر آن‌اند هجوم بر خانه فاطمه (ع) در چند نوبت روی داده که در یکی از آن‌ها مصائب پیش آمده است و آن روایت‌ها در حقیقت از هجوم‌هایی سخن می‌گویند که هنوز اتفاق ناگواری برای فاطمه (ع) و اهل بیت (ع) روی نداده است.
 از دیگر سو آنچه درباره حضرت محسن (ع)، به عنوان یکی از فرزندان حضرت

تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۷۹
زهرا (س) در منابع آمده است جای این تردید را برای یک محقق آزاداندیش باقی
می‌گذارد که به چه سرنوشتی دچار شده است؟

کتاب‌شناسی

- ۱- قرآن مجید.
- ۲- ابن ابی الحدید (م. ۶۵۶ هـ)، عبدالحمید بن هبه الله، شرح نهج البلاغه، تحقیق محمد ابوالفضل
إبراهیم، چاپ دوم، بی‌جا، دار إحياء الكتب العربیه - عیسی البابی الحلبی وشرکاؤه، ۱۹۶۷ م.
- ۳- ابن ابی شیبہ الکوفی (م. ۲۳۵ هـ)، عبد الله بن محمد، المصنف، تحقیق سعید اللحام، چاپ اول،
بیروت، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزیع، ۱۹۸۹ م.
- ۴- ابن الأثیر (م. ۶۳۰ هـ)، أسد الغابه، بیروت، دار الكتاب العربی، بی‌تا.
- ۵- ابن احمد (م. ۲۹۰ هـ)، عبدالله، السنه، تحقیق محمد سعید سالم قحطانی، چاپ اول، دمام، دار
ابن القيم، ۱۴۰۶ هـ.ق.
- ۶- ابن اسحاق (م. ۱۵۱ هـ)، محمد، سیره ابن إسحاق، تحقیق محمد حمید الله، بی‌جا، معهد
الدراسات والأبحاث للتعریف، بی‌تا.
- ۷- ابن جبرئیل (م. ۶۶۰ هـ)، شاذان قمی، الفضائل، نجف أشرف، منشورات المطبعه الحیدریه و
مکتبتهها، ۱۹۶۲ م.
- ۸- ابن جعفر (صادق (ع)) (قرن ۲ هـ)، علی، مسائل علی بن جعفر، تحقیق و جمع آوری مؤسسه
آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، چاپ دوم، قم، المؤتمر العالمي للإمام الرضا (ع)، مشهد،
۱۴۰۹ هـ.ق.
- ۹- ابن الجوزی (م. ۵۹۷ هـ)، عبدالرحمن بن علی، صفه الصفوه، تحقیق محمود فاخوری و محمد
رواس قلعه جی، چاپ دوم، بیروت، دارالمعرفه، ۱۳۹۹ هـ.ق.
- ۱۰- ابن حاتم عاملی (م. ۶۶۴ هـ)، یوسف، الدر النظیم، قم، مؤسسه النشر الإسلامی التابعه لجماعه
المدرسین، بی‌تا.
- ۱۱- ابن حبان (م. ۳۵۴ هـ)، محمد، الصحیح، تحقیق شعیب الأرئووط، چاپ دوم، مؤسسه الرساله،
۱۴۱۴ هـ.ق.
- ۱۲- ابن حجر عسقلانی (م. ۸۵۲ هـ)، احمد بن علی، لسان المیزان، چاپ دوم، بیروت، مؤسسه
الأعلمی للمطبوعات، ۱۹۷۱ م.

- ۸۰----- منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۹۰
- ۱۳- همو، الإصابه فی تمییز الصحابه، تحقیق عادل أحمد عبد الموجود و علی محمد معوض، چاپ اول، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵هـ.ق.
- ۱۴- ابن حجر هیتمی (م. ۹۷۴ هـ)، احمد بن محمد، الصواعق المحرقة علی أهل الرضا والضلال والزندقه، تحقیق عبدالرحمن بن عبدالله التركي وکامل محمد الخراط، چاپ اول، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۹۹۷ م.
- ۱۵- ابن حزم الأندلسی (م. ۴۶۵ هـ)، علی بن احمد، جمهره أنساب العرب، بیروت، چاپ سوم، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۴ هـ.ق.
- ۱۶- ابن حسن (قرن ۷ هـ)، محمد قمی، العقد النضید والدر الفرید فی فضائل أمير المؤمنین و أهل بیت النبی (ع)، تحقیق علی اوسط ناطقی، چاپ اول، قم، دار الحدیث للطباعه والنشر، ۱۴۲۳ هـ.ق.
- ۱۷- ابن حمزه زیدی (م. ۶۱۴ هـ)، عبدالله، الشافی، بیروت، مؤسسه الأعلمی، ۱۴۰۶ هـ.ق.
- ۱۸- ابن حنبل (م. ۲۴۱ هـ)، احمد، المسند، بیروت، دار صادر، بی تا.
- ۱۹- ابن سلیمان (قرن ۸)، حسن حلی، المحتضر، تحقیق سید علی اشرف، چاپ اول، بی جا، انتشارات المکتبه الحیدریه، ۱۴۲۴ هـ.ق.
- ۲۰- همو، مختصر بصائر الدرجات، چاپ اول، نجف اشرف، منشورات المطبعه الحیدریه، ۱۹۵۰ م.
- ۲۱- ابن شاذان (م. ۲۶۰ هـ)، فضل ازدی نیشاپوری، الإیضاح، تحقیق سید جلال الدین حسینی ارموی محدث، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۶۳ هـ.ش.
- ۲۲- ابن شهر آشوب (م. ۵۸۸ هـ)، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب، تحقیق گروهی از اساتید نجف اشرف، نجف اشرف، مطبعه الحیدریه، ۱۹۵۶ م.
- ۲۳- همو، مثال النواصب (المکتبه الشامله).
- ۲۴- ابن طاووس (م. ۶۶۴ هـ)، علی بن موسی، إقبال الأعمال، تحقیق جواد قیومی اصفهانی، چاپ اول، بی جا، مکتب الإعلام الإسلامی، ۱۴۱۶ هـ.ق.
- ۲۵- همو، مهج الدعوات، قم، دار الذخائر، ۱۴۱۱ هـ.ق.
- ۲۶- ابن عساکر (م. ۵۷۱ هـ)، علی بن حسن، تاریخ مدینه دمشق، تحقیق علی شیری، بیروت، دار الفکر للطباعه والنشر والتوزیع، ۱۴۱۵ هـ.ق.
- ۲۷- ابن عبد البر (م. ۴۶۳ هـ) یوسف، الاستیعاب فی معرفه الأصحاب، تحقیق علی محمد بجاوی، چاپ اول، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۲ هـ.ق.
- ۲۸- ابن عبد ربّه أندلسی (م. ۳۲۸ هـ)، احمد، العقد الفرید (نرم افزار المکتبه الشامله).

- تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (علیها السلام)-----۸۱
- ۲۹- ابن عطیه (م. ۵۰۵ هـ)، مقاتل، مؤتمر علماء بغداد، تحقیق سید مرتضی رضوی، چاپ دوم منقح، تهران، دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۷۷ ش (۱۴۱۹ هـ) و نیز چاپ: بیروت، دار الإرشاد الإسلامی، ۱۴۱۵ هـ.ق.
- ۳۰- ابن قتیبه الدینوری (م. ۲۷۶ هـ)، عبدالله بن مسلم، الإمامه والسیاسه، تحقیق: طه محمد الزینی، بی جا، مؤسسه الحلبي وشركاه للنشر والتوزيع، بی تا.
- ۳۱- همو، المعارف، تحقیق دکتر ثروت عکاشه، قاهره، دار المعارف، بی تا.
- ۳۲- ابن قولویه (م. ۳۶۷ هـ)، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، تحقیق شیخ جواد قیومی، کمیته تحقیق، چاپ اول، مؤسسه نشر الفقاهه، ۱۴۱۷ هـ.ق.
- ۳۳- ابن قیس هلالی (م. ۷۶ هـ)، سلیم، کتاب سلیم بن قیس، تحقیق محمدباقر انصاری، بی جا، بی تا.
- ۳۴- ابن کنیر (م. ۷۷۴ هـ)، اسماعیل، البدایه والنهایه، تحقیق علی شیری، چاپ اول، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۹۸۸ م.
- ۳۵- همو، السیره النبویه، تحقیق مصطفی عبد الواحد، بیروت، دار المعرفه للطباعه والنشر والتوزيع، ۱۹۷۶ م.
- ۳۶- همو، الکامل فی التاریخ، بیروت، دار صادر للطباعه والنشر - دار بیروت للطباعه والنشر، ۱۳۸۶ هـ.ق.
- ۳۷- ابن محمد علوی (م. ۴۹۰ هـ)، علی، المجدی فی أنساب الطالبین، تحقیق أحمد مهدوی دامغانی، چاپ اول، قم، مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی العامه، ۱۴۰۹ هـ.ق.
- ۳۸- ابن مزاحم المنقری (م. ۲۱۲ هـ)، نصر (شیعی)، وقعه صفین، تحقیق عبد السلام محمد هارون، چاپ دوم، قاهره، المؤسسة العربیه الحدیثه للطبع والنشر والتوزيع، ۱۳۸۲ هـ.ق.
- ۳۹- ابن الوردی (م. ۷۴۹ هـ)، عمر بن مظفر، تاریخ ابن الوردی، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۷ هـ.ق.
- ۴۰- ابن یوسف حلّی (قرن ۸ هـ)، علی، العدد القویة، تحقیق سید مهدی رجائی، چاپ اول، مکتبه آیه الله المرعشی العامه، ۱۴۰۸ هـ.ق.
- ۴۱- أبو الصلاح حلبی (م. ۴۴۷ هـ)، تقی بن نجم (شیعی)، تقریب المعارف، تحقیق فارس تبریزیان حسون، ۱۳۷۵ هـ.ش.
- ۴۲- أبو عبید (م. ۲۲۲ هـ)، قاسم بن سلّام هروی، الأموال (نرم افزار المکتبه الشامله).
- ۴۳- بخاری (م. ۲۵۶ هـ)، محمد بن اسماعیل، الأدب المفرد، چاپ اول، بیروت، مؤسسه الکتب

- ٨٢----- منهاج - سال هفتم، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ١٣٩٠
التقافيه، ١٤٠٦ هـ.ق.
- ٤٤- برى (قرن ٧هـ)، الجوهره فى نسب الإمام على وآله، تحقيق دكتور محمد تونجى، چاپ اول، بيروت، مؤسسة الأعلّم للمطبوعات، ١٤٠٢ هـ.ق.
- ٤٥- بلاذرى (م. ٢٧٩ هـ)، احمد بن يحيى، انساب الأشراف (نرم افزار المكتبه الشامله).
- ٤٦- بيهقى (م. ٤٥٨ هـ)، احمد بن حسين، السنن الكبرى، بى جا، دار الفكر، بى تا.
- ٤٧- همو، دلائل النبوه ومعرفه أحوال صاحب الشريعه، تحقيق عبد المعطى قلجى، چاپ اول، بيروت - قاهره، دار الكتب العلميه، دار الريان للتراث، ١٤٠٨ هـ.ق.
- ٤٨- جزائرى (م. ١١١٢ هـ)، نعمت الله، الأنوار النعمانيه، تبريز، ١٣١٦ هـ.ق.
- ٤٩- حاكم نيشابورى (م. ٤٠٥ هـ)، محمد بن عبدالله، المستدرک على الصحيحين، تحقيق يوسف عبد الرحمن مرعشلى، بيروت، دار المعرفه، بى تا.
- ٥٠- حلى (م. ٧٢٦ هـ)، حسن بن يوسف مطهر، نهج الحق وكشف الصدق، تحقيق السيد رضا الصدر، قم، مؤسسه الطباعه والنشر دار الهجره، ١٤٢١ هـ.ق.
- ٥١- خصيبى (م. ٣٣٤ هـ)، حسين بن حمدان، الهدايه الكبرى، چاپ چهارم، بيروت، مؤسسه البلاغ للطباعه والنشر والتوزيع، ١٩٩١ م.
- ٥٢- دولابى (م. ٣١٠ هـ)، محمد بن احمد، الذريه الطاهره النبويه، تحقيق سعد المبارك الحسن، چاپ اول، كويت، الدار السلفيه، ١٤٠٧ هـ.ق.
- ٥٣- ديلمى (قرن ٨هـ)، حسن بن أبى الحسن محمد، إرشاد القلوب الصواب المنجى من عمل به من أليم العقاب، تحقيق سيّد هاشم ميلانى، بى جا، بى تا.
- ٥٤- ذهبى (م. ٧٤٨ هـ)، محمد بن احمد، ميزان الاعتدال، تحقيق على محمد بجاوى، بيروت، دار المعرفه للطباعه والنشر، بى تا.
- ٥٥- همو، سير أعلام النبلاء، تحقيق شعيب الأرنؤوط - إبراهيم الزبيق، چاپ نهم، بيروت، مؤسسه الرساله، ١٩٩٣ م.
- ٥٦- همو، تاريخ الإسلام ووفيات المشاهير والأعلام، تحقيق عمر عبدالسلام تدمرى، چاپ اول، بيروت، دار الكتاب العربى، ١٩٨٧ م.
- ٥٧- سخاوى (م. ٩٠٢ هـ)، محمد بن عبدالرحمن، التحفه اللطيفه فى تاريخ المدينه الشريفه، بى جا، بى تا.
- ٥٨- شريف رضى (م. ٤٠٦ هـ)، محمد بن حسين (ع)، خصائص الأئمه، تحقيق محمد هادى أمينى،

- تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (عليها السلام)-----٨٣
مشهد، مجمع البحوث الإسلامية، الآستانه الرضويه المقدسه، ١٤٠٦ هـ.ق.
- ٥٩- شهرستاني (م. ٥٤٨ هـ)، محمد بن عبد الكريم، الملل والنحل، تحقيق محمد سيد گيلاني،
بيروت، دار المعرفة، ١٤٠٤ هـ.ق.
- ٦٠- شريف مرتضى (م. ٤٣٦ هـ)، الشافى فى الامامه، چاپ دوم، قم، مؤسسه إسماعيليان،
١٤١٠ هـ.ق.
- ٦١- صالحى شامى (م. ٩٤٢ هـ)، محمد بن يوسف، سبل الهدى والرشاد، تحقيق عادل أحمد عبد
الموجود و على محمد معوض، چاپ اول، بيروت، بى تا.
- ٦٢- صدوق (م. ٣٨١ هـ)، محمد بن على، الأمالى، تحقيق بخش مطالعات اسلامى مؤسسه بعثت،
چاپ اول، قم، مركز الطباعة والنشر فى مؤسسه البعثه، ١٤١٧ هـ.ق.
- ٦٣- همو، معانى الأخبار، تحقيق على أكبر الغفارى، قم، مؤسسه النشر الإسلامى التابعه لجماعه
المدرسين، ١٣٧٩ هـ.ق.
- ٦٤- همو، من لا يحضره الفقيه، تحقيق على أكبر الغفارى، قم، مؤسسه النشر الإسلامى التابعه
لجماعه المدرسين، بى تا.
- ٦٥- همو، علل الشرائع، تحقيق سيد محمد صادق بحر العلوم، نجف، منشورات المكتبه الحيدريه
ومطبعتها، ١٣٨٦ هـ.ق.
- ٦٦- همو، الخصال، تحقيق على أكبر غفارى، قم، منشورات جماعه المدرسين فى الحوزه العلميه،
١٤٠٣ هـ.ق.
- ٦٧- صفدى (م. ٧٦٤ هـ)، خليل بن أيبك، الوافى بالوفيات، تحقيق أحمد أرناؤوط وتركى مصطفى،
بيروت، دار إحياء التراث، ٢٠٠٠ م.
- ٦٨- ضياء مقدسى (م. ٦٤٣ هـ)، محمد بن عبد الواحد حنبلى، الأحاديث المختاره، تحقيق
عبد الملك بن عبدالله بن دهبش، چاپ اول، مكّه، مكتبه النهضه الحديثه، ١٤١٠ هـ.ق.
- ٦٩- طبرانى (م. ٣٦٠ هـ)، سليمان بن احمد، المعجم الكبير، تحقيق حمدى عبد المجيد سلفى، چاپ
دوم مزيد و منقّح، بى جا، دار إحياء التراث العربى، ١٤٠٤ هـ.ق.
- ٧٠- طبرسى، احمد بن على، الاحتجاج، تحقيق سيد محمد باقر خراسان، نجف، دار النعمان للطباعة
والنشر، ١٩٦٦ م.
- ٧١- طبرى (م. ٣٢٠ هـ)، محمد بن جرير، تاريخ الطبرى (تاريخ الأمم و الملوك)، بيروت، مؤسسه
الأعلمى للمطبوعات، بى تا.

- ۸۴----- منہاج - سال ہفتم، شماره دوازدهم، بہار و تابستان ۱۳۹۰
- ۷۲- طبری (م. ۶۹۴ هـ)، حب الدین احمد بن عبداللہ، ذخائر العقبی، قاہرہ، مکتبہ القدسی لصاحبہا حسام الدین القدسی، ۱۳۵۶ هـ.ق.
- ۷۳- ہمو، خلاصہ سیر سید البشر، تحقیق طلال بن جمیل رفاعی، مکہ مکرمہ، مکتبہ نزار مصطفیٰ الباز، ۱۴۱۸ هـ.ق.
- ۷۴- ہمو، الرياض النضرہ فی مناقب العشرہ (نرم افزار المکتبہ الشاملہ).
- ۷۵- طبری، محمد بن جریر، دلائل الامامہ، تحقیق قسم الدراسات الإسلامیہ، چاپ اول، قم، مؤسسہ البعثہ، ۱۴۱۳ هـ.ق.
- ۷۶- ہمو، المسترشد فی إمامہ أمير المؤمنین علی بن أبی طالب (ع)، تحقیق شیخ أحمد محمودی، چاپ اول و منقح، قم، مؤسسہ الثقافہ الإسلامیہ لکوشانبور، ۱۴۱۵ هـ.ق.
- ۷۷- طوسی (م. ۴۶۰ هـ)، محمد بن حسن، مصباح المتہجد، چاپ اول، بیروت، مؤسسہ فقہ الشیعہ، ۱۴۱۱ هـ.ق.
- ۷۸- ہمو، المزار، تحقیق سید محمد باقر ابطحی، چاپ دوم، بیروت، دار المفید للطباعہ والنشر والتوزیع، ۱۴۱۴ هـ.ق.
- ۷۹- ہمو، المقعنہ، قم، انتشارات گنگرہ جہانی شیخ مفید، ۱۴۱۳ هـ.ق.
- ۸۰- ہمو، تہذیب الأحکام، تحقیق سید حسن موسوی خراسان، چاپ چہارم، تہران، دار الکتب الإسلامیہ، ۱۳۶۵ هـ.ش.
- ۸۱- ہمو، تلخیص الشافی، تحقیق سید حسین بحر العلوم، قم، دار الکتب الإسلامیہ، ۱۳۹۴ هـ.ق.
- ۸۲- عاملی (معاصر)، الانتصار، چاپ اول، بیروت، دار السیرہ، ۱۴۲۲ هـ.ق.
- ۸۳- عقیلی (م. ۳۲۲ هـ)، محمد بن عمرو، الضعفاء، تحقیق دکتور عبد المعطی أمين قلعجی، چاپ دوم، بیروت، دار الکتب العلمیہ، ۱۴۱۸ هـ.ق.
- ۸۴- عیاشی (م. ۳۲۰ هـ)، محمد بن مسعود، تفسیر العیاشی، تحقیق سید ہاشم رسولی محلاتی، تہران، المکتبہ العلمیہ الإسلامیہ، بی تا.
- ۸۵- قاضی ابن البراج (م. ۴۸۱ هـ)، عبدالعزیز، المہذب، إشراف جعفر سبحانی، قم، مؤسسہ النشر الإسلامی التابعہ لجماعہ المدرسین، ۱۴۰۶ هـ.ق.
- ۸۶- قمی (قرن ۳ و ۴)، علی بن إبراهيم، تفسیر، تحقیق سید طیب موسوی جزائری، چاپ سوم، قم، مؤسسہ دار الکتب للطباعہ والنشر، ۱۴۰۴ هـ.ق.
- ۸۷- کراچکی (م. ۴۴۹ هـ)، محمد بن علی، کنز الفوائد، چاپ دوم، قم، مکتبہ المصطفوی،

- تبارشناسی منابع فریقین درباره مصائب وارده بر فاطمه (عليها السلام)----- ۸۵-۱۳۶۹ هـ.ش.
- ۸۸- کفعمی (م. ۹۰۵ هـ)، ابراهیم بن علی، المصباح (جنه الأمان الواقیه و جنه الايمان الباقيه)، چاپ سوم، بیروت، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۳ هـ.ق.
- ۸۹- همو، البلد الأمين، بی جا، بی تا.
- ۹۰- کلینی (م. ۳۲۹ هـ)، محمد بن یعقوب، الکافی، تحقیق علی أكبر غفاری، چاپ سوم، تهران، دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۶۷ هـ.ش.
- ۹۱- مبرد (م. ۲۸۵ هـ)، محمد بن یزید، الکامل فی اللغة والأدب، تحقیق محمد أبو الفضل إبراهيم، چاپ سوم، قاهره، دارالفکر العربی، ۱۴۱۷ هـ.ق.
- ۹۲- مرتضی، سید جعفر، مأساه الزهراء (ع)، چاپ اول، بیروت، دارالسیره، ۱۹۹۷ م.
- ۹۳- مسعودی (م. ۳۳۳ یا ۳۴۶ هـ)، علی بن حسین، مروج الذهب (نرم افزار المکتبه الشامله).
- ۹۴- همو، اثبات الوصیه، قم، مکتبه بصیرتی، بی تا.
- ۹۵- مفید (م. ۴۱۳ هـ)، محمد بن محمد، الإرشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، تحقیق مؤسسة آل البيت عليهم السلام لتحقیق التراث، چاپ دوم، بیروت، دار المفید للطباعة والنشر والتوزیع، ۱۴۱۴ هـ.ق.
- ۹۶- همو، الاختصاص، تحقیق علی أكبر الغفاری - السيد محمود الزرندي، چاپ دوم، بیروت، دار المفید للطباعة والنشر والتوزیع، ۱۹۹۳ م.
- ۹۷- همو، الأمالی، تحقیق حسین استاد ولی و علی أكبر غفاری، چاپ دوم، بیروت، دار المفید للطباعة والنشر والتوزیع، ۱۹۹۳ م.
- ۹۸- مقدسی (م. ۳۵۵ هـ)، مطهر بن طاهر، البدء و التاریخ (نرم افزار المکتبه الشامله).
- ۹۹- مقریزی (م. ۸۴۵ هـ)، احمد بن علی، المواعظ و الاعتبار بذكر الخطط و الآثار، بی جا، بی تا.
- ۱۰۰- میرجهانی (م. ۱۳۸۸ هـ)، حسن، مصباح البلاغه فی مشکاه الصياغه (مستدرک نهج البلاغه)، بی جا، ۱۳۸۸ هـ.ق.
- ۱۰۱- نویری (م. ۷۳۳ هـ)، احمد بن عبد الوهاب، نهايه الإرب فی فنون الأدب، تحقیق مفید قمحیه و گروهی دیگر، چاپ اول، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۲۰۰۴ م.
- ۱۰۲- هیثمی (م. ۸۰۷ هـ)، علی بن أبی بکر، مجمع الزوائد و منبع الفوائد، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۹۸۸ م.
- ۱۰۳- یعقوبی (م. ۲۸۴ هـ)، احمد بن اسحاق (أبی یعقوب)، تاریخ یعقوبی، بیروت، دار صادر، بی تا.

SID

ابزارهای
پژوهش

سرویس ترجمه
تخصصی

کارگاه های
آموزشی

بلاگ
مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری
STES

فیلم های
آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

کارگاه آموزشی
آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI

آموزش مهارت های کاربردی
در تدوین و چاپ مقالات ISI

کارگاه آموزشی
روش تحقیق کمی

روش تحقیق کمی

کارگاه آموزشی
آموزش نرم افزار Word برای پژوهشگران

آموزش نرم افزار Word
برای پژوهشگران